

ΓΙΑΝΝΗΣ ΖΑΪΜΑΚΗΣ – ΕΛΕΝΗ ΦΟΥΡΝΑΡΑΚΗ

Εισαγωγή

Η έκδοση ενός τόμου όπου άνδρες και γυναίκες κοινωνικοί επιστήμονες από διαφορετικές πειθαρχίες καταθέτουν πρωτότυπες έρευνες γύρω από το παρελθόν και το παρόν των αθλητικών πρακτικών και *επιλέγουν τον αθλητισμό ως προνομιακό πεδίο για να κατανοήσουν τη σύγχρονη κοινωνία*, και μάλιστα με έμφαση στην Ελλάδα, δεν είναι τόσο αυτονόητο εγχείρημα. Αποκλίνει από τον «κανόνα», στο βαθμό που ακόμα μέχρι σήμερα στη χώρα μας η ερευνητική ενασχόληση με τον αθλητισμό είναι μάλλον σπάνια και αμφιλεγόμενου κύρους στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, ενώ αποτελεί διακριτικό γνώρισμα των επαγγελματιών του ίδιου του αθλητικού πεδίου και ευρύτερα των σπουδών φυσικής αγωγής. Του λόγου το αληθές αποτυπώνει άλλωστε το γεγονός ότι είναι λιγοστές οι πρωτότυπες ελληνικές εκδόσεις (που δεν είναι, δηλαδή, μεταφράσεις) σε αυτό το αντικείμενο, οι οποίες έχουν ανάλογα χαρακτηριστικά με τον παρόντα συλλογικό τόμο και μάλιστα ένα μέλημα διεπιστημονικότητας.

Η υστέρηση αυτή, ωστόσο, δεν είναι ελληνική ιδιοτυπία. Χαρακτήριζε διεθνώς τις κοινωνικές επιστήμες ως το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα, πράγμα που μαρτυρά μια μάλλον «δύσκολη» σχέση των επιστημών αυτών με τον αθλητισμό. Με κάποιες σκέψεις για αυτό το ζήτημα θα ξεκινήσουμε την παρούσα εισαγωγή, για να εξετάσουμε κατόπιν την ιστορικότητα του σύγχρονου αθλητισμού, του «σπορ», στο πλαίσιο πάντα της σύγχρονης οπτικής της ιστορίας, της κοινωνιολογίας και γενικά των κοινωνικών επιστημών. Πρόκειται για ζητήματα που, μολονότι έχουν αναδειχθεί στη σχετική με το αντικείμενο ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία, τόσο από εγχώριες έρευνες όσο και από μεταφράσεις ξένων έργων (βλ. ενδεικτικά Ελίας και Ντάνινγκ 1998, Κουλούρη 1997: 17-44, Κυπριανός 1998 και Vigarello 2004), παραμένουν κεντρικά για κάθε εκδοτικό εγχείρημα που, όπως ο παρών τόμος, προσδοκά να απευθυνθεί σε ένα ευρύτερο από τους ειδικούς αναγνωστικό κοινό που ενδιαφέρεται για την ιστορία και την

κοινωνιολογία των σπορ, και να συμβάλει στην ανάπτυξη τόσο της έρευνας όσο και της διδασκαλίας του αθλητισμού σε πανεπιστημιακά τμήματα κοινωνικών επιστημών. Στη συνέχεια της εισαγωγής θα περάσουμε σε μια σύντομη αναφορά στην κατάσταση της σχετικής με το θέμα μας έρευνας στην Ελλάδα και στην παρουσίαση των εργασιών που φιλοξενεί ο ανά χείρας τόμος.

Αθλητισμός και κοινωνικές επιστήμες, μια «δύσκολη» σχέση

Για όσους και όσες ασχολούνται ερευνητικά με το πεδίο του αθλητισμού είναι προφανής η θέση του Grant Jarvie (2012) ότι είναι αδύνατο να καταλάβεις πλήρως τη σύγχρονη κοινωνία και κουλτούρα χωρίς τη γνώση αυτού του πεδίου. Δεν είναι μόνον ότι κατοικούμε σε έναν κόσμο στον οποίο τα σπορ είναι διεθνές φαινόμενο που επηρεάζει και επηρεάζεται από την οικονομική ανάπτυξη, εκφράζει πολιτικές σκοπιμότητες και αντιπαραθέσεις, είναι μέρος της κοινωνικής και πολιτισμικής δομής διαφορετικών τοπικοτήτων, εθνοτήτων και κοινοτήτων, τμήμα της τουριστικής και της τηλεοπτικής βιομηχανίας. Ούτε μόνον ότι η σωματική άσκηση και τα σπορ συνδέονται με ποικίλα ζητήματα και προβλήματα της κοινωνικής ζωής, όπως η υγεία, η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, η εργατική μετανάστευση και η φτώχεια, η παραβατικότητα, η βία και, βέβαια, οι ποικίλες κοινωνικές και πολιτισμικές ταυτοποιήσεις, ιεραρχίες και ανισότητες. Είναι πάνω από όλα ότι αυτό που αποκαλούμε σήμερα «αθλητισμό» και αποδίδουμε με την αγγλική λέξη *sport* είναι καθαρό γέννημα της δυτικοευρωπαϊκής νεωτερικότητας. Είναι κοινωνικό και πολιτισμικό φαινόμενο σύμφυτο με τα περιεχόμενα που δίνουμε στη «νεωτερικότητα», είτε με αυτήν εννοούμε τον βιομηχανικό καπιταλισμό είτε την αντιπροσωπευτική δημοκρατία ή ευρύτερα την αξιακή παράδοση του Διαφωτισμού και τις ορθολογικές ερμηνείες του κόσμου.

Με άλλα λόγια, ο αθλητισμός βρίσκεται στις ρίζες των σύγχρονων αστικών κοινωνιών, και συνδιαμορφώνεται ιστορικά με αυτές, ως συστατικό μέρος της κοινωνικής δομής και οργάνωσής τους. Είναι, συνεπώς, πράγματι αδύνατο να καταλάβουμε πλήρως αυτές τις κοινωνίες χωρίς τη βαθιά γνώση και κατανόηση του αθλητικού φαινομένου. Αλλά και αντίστροφα, η κατανόηση αυτού του φαινομένου είναι αδύνατη χωρίς τη συγκρότησή του σε διακριτό αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών, αφενός ισοδύναμο με άλλα μείζονα αντικείμενα έρευνας και θεωρητικής αναζήτησης, όπως λόγου χάρη η εργασία και η επικοινωνία, και αφετέρου απαλλαγμένο από όλες τις μυθοποιήσεις και εξιδανικεύσεις στις οποίες το υποβάλλει η ίδια η αθλητική ιδεολογία, παρουσιάζοντάς το ως μια φυσική και εγγενώς θετική ανθρώπινη έξη, πέρα από την κοινωνία και τις συγκρούσεις της, δηλαδή πέρα από την ιστορία.

Κι ωστόσο, η ενσωμάτωση του αθλητισμού και γενικά των πρακτικών της σωματικής άσκησης στην οπτική των κοινωνικών επιστημών και ευρύτερα της κοινωνικής θεωρίας υπήρξε, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, μια μακρόσυρτη διαδικασία με πολλαπλά εμπόδια και αντιστάσεις. Δεν πρωτοτυπούμε επισημαίνοντας ότι η μελέτη του αθλητικού φαινομένου έχει αντισταθεί σθεναρά σε αυτή την οπτική, και ίσως στα καθ' ημάς εξακολουθεί ακόμα να ανθίσταται. Από τη μια ένα μεγάλο μέρος της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας που παράγεται εντός του ίδιου του αθλητικού χώρου αδυνατεί να αποστασιοποιηθεί από μυθοποιήσεις της αθλητικής ιδεολογίας ή έστω να προβληματοποιήσει τις σωματικές αυτές πρακτικές και να μην τις θεωρεί αυτονόητες, αντικειμενικές και ουδέτερες. Και από την άλλη οι κοινωνικές επιστήμες καθυστέρησαν πολύ να αναγνωρίσουν ως άξια και έγκυρα αντικείμενα ερευνητικής ενασχόλησης τη σωματική άσκηση ή το παιχνίδι. Πρόκειται για δραστηριότητες τις οποίες, όπως επισημαίνεται και σε άλλα κείμενα του τόμου, η καρτεσιανή παράδοση απόλυτης διάκρισης σώματος και πνεύματος τοποθετούσε στο πεδίο της φύσης, και συνεπώς στην αποκλειστική αρμοδιότητα των φυσικών επιστημών, και ταξινομούσε στους αντίποδες της «ορθολογικής» δράσης. Χρειάστηκε να αμφισβητηθεί ακριβώς αυτή η παράδοση, για να αρχίσει να μεταστρέφεται αυτή η στάση από επιστημολογική άποψη.

Πράγματι, σήμερα έχει γίνει συνείδηση στη διεθνή βιβλιογραφία ότι το να τοποθετηθεί στο επίκεντρο της ιστορικής και κοινωνικής έρευνας το σώμα, το τι κάνουν οι άνθρωποι με αυτό ή πώς σκέφτονται για αυτό, υπήρξε ένα μάλλον δύσκολο εγχείρημα. Στον πυρήνα αυτής της δυσκολίας, όπως και άλλων διαβαθμίσεων των ερευνητικών ενδιαφερόντων στην ιστορία, την κοινωνιολογία και στις άλλες κοινωνικές επιστήμες, βρίσκεται η βαθιά αγκίστρωση της δυτικής νεωτερικής σκέψης στην ιεραρχική διχοτομία ανάμεσα στη «φύση» και τον «πολιτισμό», από την οποία πηγάζει σειρά δυϊσμών με εξίσου ιεραρχικό περιεχόμενο. Αναφερόμενος σε τέτοιες διχοτομίες, ένας εκ των ιδρυτών της κοινωνιολογίας του αθλητισμού, ο Eric Dunning (Ντάνινγκ 1998: 23), προσδιορίζει κάποιους από αυτούς τους δυϊσμούς που χαρακτηρίζουν τη μοντέρνα σκέψη, όπως είναι η προαναφερόμενη καρτεσιανή διάκριση «πνεύμα/σώμα» ή άλλες ανάλογες και αλληλοεπικαλυπτόμενες ιεραρχικές διαιρέσεις που στάθηκαν εμπόδιο στη συστηματική μελέτη του αθλητικού φαινομένου στην κοινωνιολογία, όπως «εργασία/σχολή», «σοβαρότητα/αναψυχή», «οικονομικά/μη οικονομικά φαινόμενα»: τέτοια δίπολα καθόρισαν επιστημολογικά τα ερευνητικά ενδιαφέροντα των κοινωνικών επιστημών προς όφελος του πρώτου σκέλους αυτών των διχοτομιών, και μάλιστα με τρόπο άρρητο και αυτονόητο.

Μέσα σε αυτό το διανοητικό πλαίσιο δεν εδραιώθηκε μόνο η μακρά παράδο-

ση αδιαφορίας ή καχυποψίας των κοινωνικών επιστημών απέναντι στην έρευνα του αθλητικού φαινομένου, αλλά διαμορφώθηκαν σημαντικοί περιορισμοί στη δυνατότητα κατανόησής του ακόμα και όταν εκδηλωνόταν σχετικό ερευνητικό ενδιαφέρον. Αυτή η διχοτομική-ιεραρχική πρόσληψη του κόσμου είχε αποτρέψει για καιρό τη *θεωρητικοποίηση* των πρακτικών της σωματικής άσκησης και του παιχνιδιού ως κοινωνικών και πολιτισμικών κατηγοριών, πλήρως απαλλαγμένων από ψυχολογίζουσες ερμηνείες και κάθε είδους βιολογικό ντετερμινισμό. Εξάλλου και στην περίπτωση που ο αθλητισμός οριζόταν εξαρχής ως κοινωνικό φαινόμενο, η κριτική προσέγγισή του είχε να αναμετρηθεί με τη λογική του οικονομικού αναγωγισμού, δηλαδή την τάση να προσεγγίζεται ή να εξηγείται το αθλητικό φαινόμενο ως αντανάκλαση των ευρύτερων κοινωνικών δομών, και ιδιαίτερα ως σύμπτωμα ή παράγωγο των οικονομικών φαινομένων, όπως, λόγου χάρη, η εκβιομηχάνιση. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο αναγωγής σε κάποιο γενικό πρωταρχικό αίτιο, οικονομικό ή άλλο, η κατανόηση του αθλητισμού υπονομεύεται εκ προοιμίου, ή όπως το θέτει ο Norbert Elias: «η άρρητη αποδοχή τέτοιου είδους αιτιωδών σχέσεων κλείνει τη συζήτηση πριν καν την ανοίξει» (Elias 1998: 173-174). Με άλλα λόγια, σε αυτά τα συμφοραζόμενα, δύσκολα μπορεί να αναγνωριστεί η *σχετική αυτονομία* των ποικίλων ιστορικά μορφών και κοινωνικών πρακτικών σωματικής άσκησης ως πολιτισμικής διαδικασίας που διέπεται και από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, χωρίς αυτή να ανάγεται εκ προοιμίου σε φαινόμενα που κάθε φορά εκλαμβάνονται ως «ανώτερα» ή «σημαντικότερα». ¹ Στην περίπτωση μάλιστα των μοντέρνων σπορ, που συγκροτούνται εξαρχής ως εξειδικευμένη δραστηριότητα του διακριτού πεδίου της αναψυχής (σε αυτό θα επανέλθουμε), ο αναγωγισμός αυτός δυσχέρανε την αποτελεσματική ιστορική και κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου, και συνακόλουθα την πληρέστερη κατανόηση των ίδιων των νεότερων και σύγχρονων αστικών κοινωνιών, εντός των οποίων ο αθλητισμός απέκτησε πρωτοφανή ιστορικά κοινωνική δυναμική.

Πράγματι, όταν μετά το 1970 μεταξύ των πρώτων κοινωνιολόγων που άρχισαν να στρέφονται στη μελέτη του αθλητισμού οι εκπρόσωποι της *κοινωνιολογίας του σχηματισμού* (figurational sociology), η οποία αντλεί από το έργο του N. Elias (βλ. σχετικά Ζαϊμάκης στον παρόντα τόμο), έθεταν ερωτήματα κλειδιά, όπως «τι είδους κοινωνία μπορεί να είναι εκείνη της οποίας τα μέλη απολαμβάνουν τόσο

1. Για τη σχετική αυτονομία του αθλητικού «πεδίου» ως κοινωνικού μορφώματος αλλά και ως ερευνητικού αντικειμένου, βλ. και Bourdieu 1980: 175-176. Στον αναγωγισμό, οικονομικό ή άλλο, ο N. Elias (Elias 1998: 174) αντιπαραθέτει τη διερεύνηση των *αλληλεξαρτήσεων* ανάμεσα σε μετασχηματισμούς των αθλητικών πρακτικών και σε ανάλογες διαδικασίες μεταλλαγών σε άλλους, ετερογενείς προς τον αθλητισμό τομείς, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο γενικότερων μετασχηματισμών.

πολύ τη συγκίνηση και τις εντάσεις που προκαλούν σωματικές αναμετρήσεις επιδεξιότητας και δύναμης με το όνομα “σπορ”» ή γιατί ο αθλητισμός αναπτύχθηκε τόσο ώστε να γίνει κεντρικό στοιχείο στον σύγχρονο πολιτισμό (Jarvie και Maguire 1994: 137), ουσιαστικά ανακάλυπταν ένα νέο ερευνητικό αντικείμενο. Το ενδιαφέρον για τις πρακτικές της σωματικής κουλτούρας ως συστηματική και όχι περιστασιακή ερευνητική ενασχόληση παρέμενε πολύ περιορισμένο στους κόλπους των κοινωνικών επιστημών, με εξαίρεση την πολιτισμική ανθρωπολογία. Μόλις τότε, και κυρίως τη δεκαετία του 1980, άρχισε να αναστρέφεται – στη δυτική περίπτωση κατ’ αρχάς– η ως τότε ισχυρή τάση να μην θεωρούνται οι αθλητικές πρακτικές αρκετά σημαντικό φαινόμενο για να μελετηθεί *αφ’ εαυτού του*, κι ακόμα λιγότερο για να μελετηθεί ως παράδειγμα για την κατανόηση της κοινωνικής και πολιτισμικής μεταβολής.²

Αλλά και στο βαθμό που το παρόν και το παρελθόν των πρακτικών σωματικής άσκησης και παιχνιδιού προσέλκυαν πιο συστηματικά το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον, κυρίως στις σπουδές της φυσικής αγωγής και του αθλητισμού, το επιστημονικό παράδειγμα που επικρατούσε κάθε άλλο παρά επέτρεπε την κατανόηση του νεότερου και σύγχρονου αθλητισμού και γενικότερα την ιστορικοποίησή του. Το κυρίαρχο αφήγημα ήταν αυτό που ο Γάλλος ιστορικός Roger Chartier έχει πολύ εύστοχα επισημάνει ως η διπλή οπτική της «*διαχρονικότητας*» και της «*οικουμενικότητας*» του «σπορ». Προλογίζοντας το 1994 τη γαλλική έκδοση του καινοτόμου (για τα ως τότε βιβλιογραφικά δεδομένα στο θέμα μας) βιβλίου των N. Elias και E. Dunning, *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process* (1986) (Ελίας και Ντάνινγκ 1998), ο R. Chartier εκθέτει τρεις χαρακτηριστικές εκδοχές αυτής της πολύ προβληματικής οπτικής: α) την τάση να τοποθετούνται τα μοντέρνα σπορ σε μια μακρά γενεαλογία ανάλογων πρακτικών, και συνεπώς να αναζητούνται στο παρελθόν οι λιγότερο ή περισσότεροι *άμεσοι* «πρόγονοι» των σημερινών σπορ, β) την υπόθεση ότι όλες οι κοινωνίες, ακριβώς όπως και η δική μας, είχαν τη συνήθεια να αφιερώνουν τον «ελεύθερο χρόνο» τους σε «σπορτίφ» δραστηριότητες, και γ) την τάση οι δραστηριότητες αυτές να θεωρούνται συγκρίσιμες σε διαφορετικούς πολιτισμούς και περιόδους, ως αποτέλεσμα οικουμενικών και διαχρονικών ψυχικών προδιαθέσεων ενός εξίσου διαχρονικού *homo ludens* (παιγνιώδους ανθρώπου),³ «ο

2. Για μια περιεκτική επισκόπηση στην ελληνική βιβλιογραφία των επιστημολογικών και κοινωνικών διεργασιών που ανέστρεψαν αυτή την τάση στις κοινωνικές επιστήμες διεθνώς, και ιδιαίτερα στην κοινωνιολογία και την ιστορία, καθώς και των πρώτων σημαντικών συμβολών στη μελέτη των πολιτισμικών πρακτικών του παιχνιδιού και της άθλησης ως αυτόνομων αντικειμένων, βλ. Κουλούρη 1997: 17-24.

3. Η έκφραση παραπέμπει στο γνωστό βιβλίο του Johan Huizinga, *Homo Ludens. A Study of the Play Element in Culture*, Λονδίνο: Routledge and Kegan Paul, 1949, το οποίο εκδόθηκε

οποίος, άπαξ και εκπληρώνει τα αναγκαία καθήκοντα για την επιβίωση του είδους και του κάθε ατόμου, χρειάζεται παιχνίδι και διασκέδαση» (Chartier 1994: 13).

Αν και με διαφορετικούς τρόπους ή σε διαφορετικό βαθμό, αυτή η οπτική της διαχρονικότητας και οικουμενικότητας του σπορ εμφορείται από *αναχρονισμό* και *εθνοκεντρισμό*, εν προκειμένω *δυτικοκεντρισμό*, στο βαθμό που προβάλλει σε διαφορετικές εποχές και πολιτισμούς χαρακτηριστικά και αξίες που διακρίνουν τις σύγχρονες, και δυτικοευρωπαϊκές στις ρίζες τους, πρακτικές αγωνιστικής αναμέτρησης. Τέτοια αφηγήματα τείνουν εντέλει να αφαιρούν τον ιστορικό χρόνο από τις πρακτικές αυτές, και ενδέχεται, άδηλα συνήθως, να τις ανάγουν σε σταθερές και αναλλοίωτες ανάγκες και έξεις κάποιας ανθρώπινης «ουσίας», δηλαδή να τις *φυσικοποιούν* και να τις *υποστασιοποιούν*. Αξίζει να σημειωθεί εδώ πως αναλογίες με αυτή την ουσιοκρατική στάση μπορούμε να διακρίνουμε, μέσα σε διαφορετικά βέβαια ιδεολογικά συμφραζόμενα, σε αφηγήματα που ήδη από τον 19ο αιώνα κατασκευάζουν συνέχειες των σωματικών/αγωνιστικών έξεων ως αυτονόητη έκφραση κάποιου σταθερού και αναλλοίωτου, όχι πλέον οικουμενικού/ανθρώπινου, αλλά *εθνικού* «χαρακτήρα» – σε επιμέρους εθνικά/εθνικιστικά αφηγήματα της αθλητικής ιστορίας δηλαδή. Σε αυτό το ιδεολογικό πλαίσιο εγγράφεται και το ελληνικό αφήγημα της «συνέχειας της σωματικής άσκησης των Ελλήνων από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα», το οποίο αποτελεί ουσιαστικά υποαφήγημα του ευρύτερου σχήματος της τρισεχλιετούς συνέχειας του «ελληνισμού» και υπηρετεί τις ανάγκες της εθνικής ιδεολογίας και ταυτότητας, ενισχύοντας, διά της αναφοράς στη σωματική αγωγή, δυο ιδεολογικές σταθερές του ελληνικού εθνικισμού: τη λατρεία της αρχαιοελληνικής (αθλητικής) κληρονομιάς και την πολιτισμική-ψυχική συνέχεια και ενότητα του έθνους (βλ. ιδιαίτερα Κουλούρη 1997: 24-28, Κουλούρι 2011 και Κουλούρη στον παρόντα τόμο).

Η ενσωμάτωση του αθλητισμού στην οπτική των κοινωνικών επιστημών,

πρώτη φορά στα ολλανδικά το 1938 (ελλ. έκδ.: *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι*, μτφρ. Σ. Ροζάνης, Γ. Λυκιαρδόπουλος, Αθήνα: Γνώση, 1989). Ανεξάρτητα από τις ποικίλες κριτικές που έχει δεχθεί το εγχείρημα του Huizinga, το έργο του υπήρξε αναμφίβολα μια πρώτη ρηξικέλευστη απόπειρα να τεθεί το παιχνίδι στο επίκεντρο του τρόπου που στοχαζόμαστε την κοινωνία και τον πολιτισμό, κι ακόμα περισσότερο να προσεγγισθεί συνολικά ο πολιτισμός ως παιχνίδι: κατά τον συγγραφέα, ένας βαθύτερος πυρήνας πρακτικών του παιχνιδιού μπορεί να ανιχνευθεί σε μια σειρά λειτουργίες φαινομενικά «ορθολογικές» (κατά την κυρίαρχη αντίληψη) και άσχετες με το παιχνίδι, όπως ο νόμος, η φιλοσοφία ή ο πόλεμος. Παρότι ο ίδιος ο συγγραφέας απορρίπτει την ψυχολογίζουσα ή βιολογίζουσα ερμηνεία, η παραδοχή για την ύπαρξη ενός διαχρονικού και οικουμενικού *homo ludens* ή η απόπειρα να προσδιοριστούν κάποια σταθερά και αμετάβλητα χαρακτηριστικά του παιχνιδιού (π.χ. ελευθερία, φαντασία, ανυστεροβουλία, ένταση), που μάλιστα επενδύονται με όλες τις θετικές έξεις και αξίες, μοιάζει σήμερα ιδιαίτερα προβληματική.

τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα, προϋπέθετε την κριτική και την αποδόμηση των παραπάνω, παλαιότερων ή σύγχρονων, γενικευτικών, αναχρονιστικών και συχνά ουσιοκρατικών και α-ιστορικών αφηγημάτων. Ωστόσο, παρά την κριτική, οι αφηγήσεις που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο εγγράφονται στο σχήμα της «διαχρονικότητας» και «οικουμενικότητας» των σπορ εξακολουθούν, στην Ελλάδα όπως και αλλού, να αναπαράγονται στο επιστημονικό στερέωμα ή, ιδιαίτερα, σε εκλαϊκευμένες εκδοχές μιας δημόσιας ιστορίας του αθλητισμού που παράγεται και διακινείται στους κόλπους των ΜΜΕ ή στους ίδιους τους ποικίλους αθλητικούς κόσμους. Στο βαθμό που οι αφηγήσεις αυτές τείνουν να φυσικοποιούν και να υποστασιοποιούν τον αθλητισμό υπονομεύοντας την πρόσληψή του ως συστατικού στοιχείου του κοινωνικού γίνεσθαι, απομακρύνονται από την οπτική των κοινωνικών επιστημών. Μπορεί να διασταυρώνονται όμως με την αθλητική ιδεολογία και τις μυθοποιήσεις της. Μια αναφορά στη μυθοποιητική λειτουργία της αθλητικής ιδεολογίας δεν θα μπορούσε να απουσιάζει από τη συζήτησή μας για τις δυσχέρειες αναγνώρισης του αθλητισμού ως άξιου αντικειμένου έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες.

Πράγματι, είναι κατεξοχήν στους κόλπους της αθλητικής ιδεολογίας που ο αθλητισμός φυσικοποιείται και εξιδανικεύεται, συνδεδεμένος σταθερά με κάποια εγγενή θετική «ουσία» του αθλούμενου ανθρώπου, είτε αυτή αποδίδεται σε κάποιο σταθερό αγωνιστικό-μαχητικό ένστικτο είτε στην «έμφυτη» τάση του έλλογου ανθρώπου για εξέλιξη, πρόοδο και ελευθερία. Σε αυτό το ουσιοκρατικό και μυθοποιητικό πλαίσιο, μια σειρά στερεότυπα, με κορυφαία ίσως εκείνα της «καθαρότητας» και της «ουδετερότητας» του αθλητισμού, διαμορφώνουν και διαχέουν την πρόσληψή του ως οντότητας α-ιστορικής, που μπορεί να είναι νοητή ως κάτι πέρα και πάνω από το κοινωνικό, το οικονομικό και το πολιτικό.

Στα συμφραζόμενα της αθλητικής ιδεολογίας κατασκευάζεται με ποικίλους τρόπους η «καθαρότητα» του αθλητισμού. Προβάλλει ως μια πρωταρχική, προ-κοινωνική, εγγενώς θετική ανθρώπινη κατάσταση και ουσία, που ενδύεται τις «αιώνιες» ανθρώπινες/ανθρωπιστικές αξίες της προόδου, της ευγενούς άμιλλας, της ανιδιοτέλειας, της αλληλεγγύης, της ειρήνης, της ελευθερίας, της ισότητας, οι οποίες επίσης αποϊστορικοποιούνται και προβάλλονται, πού αλλού, στην αρχετυπική συμβολική εικόνα της κλασικής αρχαιότητας, εκεί που όχι μόνο ο σύγχρονος αθλητισμός αλλά γενικά ο δυτικός νεωτερικός πολιτισμός αναζητά πρωτίστως τους ιδρυτικούς μύθους του. Μέρος αυτών των μύθων και ο ίδιος, μια νεωτερική ουτοπία θα λέγαμε, μια *αντικοινωνία* σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποιεί ο Georges Vigarello,⁴ ο αθλητισμός μπορεί (και οφείλει),

4. Προσεγγίζοντας την αθλητική ιδεολογία όχι μόνο ως τον μυθοποιητικό τρόπο με τον

για το καλό της κοινωνίας, να παραμείνει «ουδέτερος» για να διαφυλάξει αυτές τις «αιώνιες» αξίες· να σταθεί ανέγγιχτος από τα κοινωνικά προβλήματα, τα ποικίλα αγοραία συμφέροντα, τις κοινωνικές αντιπαλότητες και συγκρούσεις, από την πολιτική. Αν «προσβάλλεται» από αυτά –λόγου χάρη από τη βία, τη βιομηχανία του ντόπινγκ, από τη διαφθορά ή την πολιτική συναλλαγή– τούτο δεν δηλώνει παρά μια «παρά φύσιν» εκτροπή, μια «παρέκκλιση» από τον φανταστικό κανόνα της βαθύτερης ουσίας του «υγιούς» αθλητισμού και του «γνήσιου» αθλητικού πνεύματος.

Στα συμφραζόμενα αυτού του ιδεολογικού λόγου περί μιας «υγιούς» «φύσης» του αθλητισμού και των «παρά φύσιν» «εκτροπών» της, έχει εκ των προτέρων υπονομευθεί η δυνατότητα οι εκάστοτε θεωρούμενες ως προβληματικές όψεις του αθλητικού θεσμού και της βιομηχανίας του αθλητικού θεάματος να κατανοηθούν για αυτό που είναι, δηλαδή ως *δομικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου αθλητισμού*. Έχει συσκοτισθεί η ίδια η αντίληψη του αθλητισμού ως κοινωνικού φαινομένου και των ποικίλων συμφερόντων, συγκρούσεων και σχέσεων εξουσίας που το συγκροτούν, και έχει επαναβεβαιωθεί στο ακέραιο ο αθλητικός μύθος.

Η μυθοποιητική λειτουργία του ιδεολογικού λόγου που παράγουν οι αθλητικοί θεσμοί και οι αθλητικοί κόσμοι έχει γίνει αντικείμενο συστηματικής ανάλυσης και αποδόμησης με ποικίλους τρόπους στη διεθνή βιβλιογραφία (βλ. ενδεικτικά Baillet και Brohm 1995, Brohm 1981, Giulianotti 2005, Hargreaves 1982 και Vigarello 2004). Η αποδόμηση αυτή άλλωστε συνιστά ακόμα βασική προϋπόθεση για να ενσωματωθεί ο αθλητισμός στην οπτική των κοινωνικών επιστημών. Πόσο μάλλον που στην Ελλάδα, όπως και αλλού, ιστορικά αφηγήματα ή κοινωνικές αναλύσεις του αθλητικού φαινομένου, ακόμα και με πρόδηλο επιστημονικό χαρακτήρα, δεν μένουν πάντα εντελώς αδιαπέραστα από τη μυθοποιητική λειτουργία της αθλητικής ιδεολογίας, του τρόπου δηλαδή που ο ίδιος ο αθλητικός κόσμος παρουσιάζει τον εαυτό του. Οι μυθοποιητικές και ουσιοκρατικές προσλή-

ποίοι οι ποικίλοι αθλητικοί κόσμοι παρουσιάζουν τον εαυτό τους, αλλά και ως προνομακό πεδίο όπου γενικά η κοινωνία αναζητά το υπερβατικό ιδανικό της πρόσωπο στο σύγχρονο περιβάλλον της εκκοσμίκευσης και της απομάγευσης, ο Γάλλος ιστορικός σημειώνει: «Αλλά ο αθλητισμός προβάλλει επίσης έναν κόσμο αφηγήσεων και μύθων που διηγείται η κοινωνία τον εαυτό της: ένα χώρο ηρωοποίησης που την επιβεβαιώνει ως προς τις αξίες και τις επιλογές της. Ο Πιερ ντε Κουμπερτέν προαισθάνθηκε, σχεδόν ακούσια άλλωστε, αυτό το πιθανό φανταστικό διακόβευμα: “ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του σύγχρονου αθλητισμού είναι το ότι πρόκειται για μια θρησκεία”· η αναζήτηση μιας ηθικής και μιας υπερβατικότητας, σε μια κοινωνία κοσμική που φοβήθηκε ξαφνικά μήπως της λείψουν. Όχι βέβαια ότι ο αθλητισμός είναι θρησκεία, όμως το ατέρμονο παιχνίδι με τους μύθους τον αναδεικνύει ως μια αντι-κοινωνία όπου φιλοδοξούν να εφαρμόζονται, απείρως καλύτερα από οπουδήποτε αλλού, τα πιο πολύτιμα ιδανικά μας» (Vigarello 2004: 10).

ψεις του αθλητισμού αρκούνται στην εμπειρία του φαινομένου και στα πιο προφανή του χαρακτηριστικά ή, ενδεχομένως, και σε κάποια γενική κοινωνιολογική γνώση. Τούτο ωστόσο περιορίζει δραστικά τη δυνατότητα κριτικής ανάλυσης του αθλητισμού, ακόμα και όταν αυτός αναγνωρίζεται ως νόμιμο αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών.

Ο αθλητισμός όπως τον γνωρίζουμε σήμερα: Μια νεωτερική επινόηση

Η γοργά αναπτυσσόμενη σήμερα διεθνώς σχετική με τον αθλητισμό βιβλιογραφία στις κοινωνικές επιστήμες προσεγγίζει τη σωματική άσκηση και τις αγωνιστικές αναμετρήσεις, όπως γενικότερα το σώμα και κάθε είδους πρακτικές γύρω από αυτό, ως κοινωνικές και πολιτισμικές κατηγορίες που διαθέτουν *ιστορικότητα*. Σε αυτό το πλαίσιο, η σύγχρονη έρευνα έχει δείξει ότι ο αθλητισμός όπως τον γνωρίζουμε και τον εννοούμε σήμερα δεν συνιστά απλώς μια ορισμένη ιστορική εκδοχή κάποιου διαχρονικού *homo ludens*, η φύση του οποίου άλλωστε είναι αδύνατον να αποκωδικοποιηθεί, ούτε προήλθε από την ευθύγραμμη εξέλιξη παλαιότερων μορφών σωματικής άσκησης και παιχνιδιού, αλλά συνιστά επινόηση της νεωτερικότητας, που προϋποθέτει τον ριζικό μετασχηματισμό αυτών των προγενέστερων μορφών, από δομική, λειτουργική και αξιακή άποψη. Η συστηματική συζήτηση όλων των ζητημάτων που συνθέτουν αυτή τη διαπίστωση στη διεθνή βιβλιογραφία ή η ανασυγκρότηση βασικών ερευνητικών δεδομένων και προσεγγίσεων υπερβαίνουν κατά πολύ τους στόχους αυτής της εισαγωγής. Εδώ θα περιοριστούμε σε μια συνοπτική αναφορά, με στόχο να αναδειχθεί ακριβώς η ιστορικότητα του σύγχρονου αθλητισμού, ο οποίος και απασχολεί τον παρόντα συλλογικό τόμο.

Πράγματι, σε αντίθεση προς το αφήγημα της «οικουμενικότητας» και «διαχρονικότητας» του «σπορ», οι πρακτικές που εννοούμε σήμερα με τον, όχι τυχαία, διεθνώς οικειοποιημένο αγγλικό όρο *sports* (στον πληθυντικό) –όρος που η ρίζα του έχει εντοπιστεί στη γαλλική λέξη *desport* του 13ου αιώνα και στην αγγλική *disporter* του 14ου αιώνα, αλλά στη Βρετανία απέκτησε τη σύγχρονη σημασία του μόλις τον 18ο αιώνα (Ullmann 1977: 324-325)–, συνιστούν αναμφίβολα κατεξοχήν νέο και νεωτερικό φαινόμενο. Είναι τα ομαδικά αγωνιστικά παιχνίδια χωρίς εμφανή σκοπιμότητα άλλη από την ψυχαγωγία, αλλά με υψηλό βαθμό κανονικοποίησης, η οποία αντικειμενοποιεί τους όρους του παιχνιδιού και περιορίζει δραστικά (σε σχέση προς το παρελθόν) την ανεκτή άμεση βία στο ίδιο το παιχνίδι, ενώ συγχρόνως επιδιώκει να διατηρήσει την απόλαυση της διέγερσης του παιχνιδιού μέσα από μια αυστηρά εντοπισμένη και αυτοελεγχόμενη απελευθέρωση των αισθημάτων – αυτό

που ο Elias έχει αποκαλέσει χαρακτηριστικά *controlled decontrolling of emotions*. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα αξεδιάλυτο σύνολο από τεχνικές του σώματος, κοινωνικές πρακτικές και, κυρίως, πολιτισμικές *νοηματοδοτήσεις* αυτών των πρακτικών, το οποίο διαμορφώθηκε πρωτογενώς κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες της βρετανικής κοινωνίας του 18ου και 19ου αιώνα και προσφέροντας μια νέα δομή σωματικής άσκησης και παιχνιδιού, η οποία εξέφρασε νέες ανάγκες στο πλαίσιο των αναδύμενων βιομηχανικών κοινωνιών, γρήγορα αναπτύχθηκε και εκτός Βρετανίας, στον υπόλοιπο κόσμο. Πολλοί ερευνητές εστιάζουν στην άμεση διάδοση των βρετανικών σπορ «διαμέσου της μετανάστευσης, της πολιτισμικής επίδρασης και γοήτρου που ασκούσε η μεγάλη αυτή αποικιοκρατική δύναμη, και βέβαια, μέσα από την ίδια την αποικιοκρατία και τον ιμπεριαλισμό» (Messner και Sabo 1990: xx. Βλ. και Guttman 1994 και Mangan 1998).

Είναι άλλωστε ευρύτερα γνωστός ο κεντρικός ρόλος που έπαιξαν στην ιδιαίτερα σύνθετη διαδικασία διαμόρφωσης των σπορ τα βρετανικά *public schools*, τα ιδιωτικά κατ' ουσίαν σχολεία και οικοτροφεία όπου φοιτούσαν οι αρσενικοί γόνοι των παλαιών και των νέων (αστικών) ελίτ, προορισμένοι να κάνουν καριέρες στις επιχειρήσεις, στην πολιτική, στα στρατιωτικά αξιώματα ή στα υψηλά κλιμάκια της διοίκησης στις αποικίες. Στα *public schools*, η επιβολή των σπορ, που εκεί κυρίως αποκτούν τα χαρακτηριστικά που προαναφέραμε, προσέφερε έναν αποτελεσματικό μηχανισμό ελέγχου της «ατίθας» αρσενικής νεανικής «φύσης» μέσα από την έλλογη πειθάρχηση των ορμών. Συγχρόνως όπλιζε τους γόνους των ελίτ με βασικές αρετές και δεξιότητες για τους ηγετικούς ρόλους που έμελλε να διαδραματίσουν, όπως φυσική και διανοητική δύναμη και επιδεξιότητα, νομιμοφροσύνη στην αρχή της ομαδικότητας και συνεργασίας αλλά και πειθαρχία στους απρόσωπους κανόνες του παιχνιδιού, διαποτίζοντας ταυτόχρονα την κοινωνικότητά τους με τις φιλελεύθερες ατομικιστικές αξίες των ίσων ευκαιριών και του *fair play*, αλλά και με το σημαντικό για τις αστικές επιχειρηματικές ελίτ ιδεώδες της «ανιδιοτέλειας», καθώς αξία αποδίδεται στον αγώνα και όχι στη νίκη (βλ. ενδεικτικά Bourdieu 1980: 176-179, Mangan 1981, Messner και Sabo 1990: xx). Αν στα βρετανικά *public schools* μέσα από τον αγωνιστικό αθλητισμό οι μελλοντικοί «κληρονόμοι» μάθαιναν «πώς να είναι άντρες» στο πλαίσιο της κοινωνικής τους τάξης, στην υπόλοιπη Ευρώπη των εθνικών κρατών και των εντονότερων δημοκρατικών διεργασιών (μετά τη Γαλλική Επανάσταση), η εισαγωγή στο σχολείο των νεωτερικών συστημάτων γυμναστικής έπαιξε ανάλογο κομβικό ρόλο, αν και με διαφορετικό αξιακό πρόσημο, στην πειθάρχηση και τον έλεγχο της νεότητας, στην ανάπτυξη του αισθήματος του συνανήκειν στην κοινότητα και στην εκμάθηση της, τον 19ο αιώνα ακόμα αρσενικής, νέας ιδιότητας του πολίτη-στρατιώτη.

Κατεξοχήν νεωτερικά φαινόμενα, λοιπόν, όχι μόνο ο αγωνιστικός αθλητισμός, αλλά και όλη η πανσπερμία σωματικών πρακτικών εκγύμνασης που αποδίδουμε με τον όρο φυσική αγωγή (*éducation physique*) –όρος που επίσης εμφανίζεται τον 18ο αιώνα, στην ηπειρωτική Ευρώπη αυτή τη φορά (Rauch 1983: 14)– συνιστούν κοινωνικές και πολιτισμικές πρακτικές που διαφέρουν ριζικά από τη σχετικά ενιαία σωματική κουλτούρα των παραδοσιακών προβιομηχανικών κοινωνιών, λόγω χάρη του Μεσαίωνα ή της αρχαιότητας, και συνδέονται ιστορικά με την άνοδο του κοινοβουλευτικού έθνους, την ανάπτυξη της αστικής τάξης και των φιλελεύθερων αξιών του «ατομικού επιτεύγματος» και των «ίσων ευκαιριών», με την άνοδο του αστικού και βιομηχανικού κόσμου γενικά, και την κουλτούρα της αστικότητας ειδικότερα, τη διαμόρφωση των εθνικών κρατών και την επέκταση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της μαζικής κουλτούρας.

Πρόκειται συνολικά για εξειδικευμένες δραστηριότητες του διακριτού κοινωνικού χρόνου της αναψυχής (*leisure*) –φαινόμενο άγνωστο στις προβιομηχανικές κοινωνίες, όπου η διάκριση «εργάζομαι» και «περνά το χρόνο μου» δεν υφίσταται με τον τρόπο που την εννοούμε και τη βιώνουμε σήμερα–, οι οποίες, αντίθετα με τις προνεωτερικές πρακτικές σωματικής άσκησης και αναμέτρησης, διακρίνονται από ισχυρή κανονικοποίηση, τυποποίηση (περίπλοκο και αυστηρό σύστημα ενιαίων κανόνων) καθώς και γραφειοκρατικοποίηση. Στο πλαίσιο της τελευταίας, στη βάση της διαβαθμισμένης κλίμακας των θεσμών που διέπουν τη σύγχρονη οργανωμένη άθληση, το γυμναστικό και αθλητικό σωματείο, ως χαρακτηριστική μορφή των εθελοντικών συσσωματώσεων που εκφράζουν τις φιλελεύθερες αξίες και την κουλτούρα της αστικής τάξης, αποτελεί καθαρά νεωτερικό θεσμό, που δεν υπήρχε στις προνεωτερικές μορφές άθλησης (στην ελληνική βιβλιογραφία, βλ. σχετικά Κουλούρη 1997). Τέλος, σε αντίθεση με τα παραδοσιακά παιχνίδια, τα λαϊκά ή της αριστοκρατίας, τα οποία άλλωστε δεν διακρίνονταν ριζικά από τον πόλεμο, τις θρησκευτικές τελετουργίες και εορτολόγιο ή την οικονομική δραστηριότητα, ο νεωτερικός αθλητισμός προϋποθέτει την ανάπτυξη ενός αυτόνομου και αφ' εαυτού αξιοδοτημένου γούστου της αναμέτρησης, την ίδια στιγμή που στο πλαίσιο της νέας εργαλειακής πρόσληψης του «σώματος-μηχανή» ύψιστος στόχος της αγωνιστικής δραστηριότητας καθίσταται για πρώτη φορά ιστορικά η επίδοση και η μέτρησή της: το «ρεκόρ». «Από τη θρησκευτική τελετουργία στο ρεκόρ» επιγράφεται χαρακτηριστικά μια από τις πρώτες κλασικές μελέτες που εξετάζουν τη διαμόρφωση του σύγχρονου αθλητισμού (Guttman 1978). Στο πλαίσιο διαμόρφωσης του βιομηχανικού πολιτισμού, όλες αυτές οι νέες πρακτικές και θεσμοί σηματοδοτούν εξάλλου την ανάδυση μιας νέας πρόσληψης του σώματος και της κοινωνικής του σημασίας,

ή, στο φουκωικό ιδίωμα, νέων «καθεστώτων αλήθειας» και μιας νέας γνώσης-εξουσίας για το σώμα και το υποκείμενο. Εν συνόλω, λοιπόν, οι δραστηριότητες που συναποτελούν το φαινόμενο του νεωτερικού αθλητισμού διαθέτουν εντελώς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία διαμορφώθηκαν μέσα από μια διαδικασία τομής μάλλον παρά ομαλής συνέχειας με τις προνεωτερικές πρακτικές σωματικής άσκησης και παιχνιδιού.

Διαφορετικές όψεις της σύνθετης διαδικασίας μετασχηματισμού των παλαιότερων σωματικών πρακτικών και διαμόρφωσης των σύγχρονων αθλητικών πρακτικών, θεσμών και θεάματος, καθώς και της μετεξέλιξης όλων αυτών στο σύγχρονο περιβάλλον της εμπορευματοποίησης και της επαγγελματοποίησης του αθλητισμού και του πρωταθλητισμού, εξετάζονται από ένα πλήθος μελετών: ιστορικών, κοινωνιολογικών, ανθρωπολογικών κ.ά., συνθετικών ή πιο εξειδικευμένων, εστιασμένων σε επιμέρους εθνικές περιπτώσεις ή προσανατολισμένων σε ευρύτερα πολιτισμικά συμφραζόμενα, και βέβαια μέσα από διαφορετικές θεωρητικές αφητηρίες, προσεγγίσεις και παραδείγματα. Η πλούσια αυτή παραγωγή στο χώρο των κοινωνικών επιστημών έχει επιπλέον συζητήσει σε ευρύτερα συμφραζόμενα μετασχηματισμών όσα πολύ σχηματικά θέσαμε εδώ για την ιστορικότητα του «σπορ» και της φυσικής αγωγής και τη συνάφειά τους με τη νεωτερικότητα. Ήδη στο πλαίσιο των πρώτων ερμηνευτικών σχημάτων που προτάθηκαν για την ανάδυση του μοντέρνου αθλητισμού ανιχνεύονταν οι *δομικές αναλογίες* του είτε με τον βιομηχανικό καπιταλισμό (Brohm 1972 και Brohm 1992) είτε με τον κοινοβουλευτισμό και τους μετασχηματισμούς που η άνοδος του προϋποθέτει (όπως την «ειρήνευση» του κοινωνικού πεδίου, τη μονοπώληση της νόμιμης χρήσης της βίας από το ισχυρό συγκεντρωτικό κράτος των νεότερων χρόνων και την ανάδυση μιας νέας «οικονομίας των συναισθημάτων» που βασίζεται στην ικανότητα του υποκειμένου να εσωτερικεύει τις εντάσεις) (Ελίας και Ντάνινγκ 1998). Σήμερα η σχετική συζήτηση έχει προχωρήσει και εμπλουτιστεί σημαντικά, αναδεικνύοντας ότι ο μετασχηματισμός των παραδοσιακών παιχνιδιών σε «σπορ» συντελείται παράλληλα και αλληλεπιδρά με μετασχηματισμούς σε ποικίλα άλλα πεδία πέρα από εκείνο της σωματικής κουλτούρας, όπως λόγου χάρη (ανάλογα με την οπτική και την εστίαση κάθε προσέγγισης) αυτά της οικονομίας, των ταξικών σχέσεων, του κράτους ή ευρύτερα της φύσης της εξουσίας, της δομής της προσωπικότητας ή της υποκειμενικότητας, της σεξουαλικότητας, της οικογένειας, της ανδρικής κυριαρχίας ή των έμφυλων σχέσεων και αντιλήψεων. Αλλά η ανασυγκρότηση αυτής της συζήτησης ξεφεύγει από το πλαίσιο της παρούσας εισαγωγής.

Η ιστορική και κοινωνιολογική έρευνα του αθλητισμού στην Ελλάδα – οι συμβολές του παρόντος τόμου

Στις μέρες μας, οι κοινωνικές επιστήμες έχουν πλέον αναπτύξει συστηματικά τη μελέτη του αθλητικού φαινομένου σε διεθνές επίπεδο, εγκαταλείποντας σε σημαντικό βαθμό προκαταλήψεις του παρελθόντος που, όπως είδαμε, προσέγγιζαν τα σπορ και τη γυμναστική ως εφήμερες δραστηριότητες του «ελεύθερου» χρόνου, οι οποίες, αποσκοπώντας στην ευχαρίστηση της σωματικής άσκησης, δύσκολα μπορούσαν να εναρμονιστούν με ένα βασικό πρόταγμα της κουλτούρας του Διαφωτισμού, την πνευματική καλλιέργεια. Η αμφισβήτηση των αξιολογικών κρίσεων ενός επιστημονικού πουριτανισμού που απέκλειε τα σπορ από τα αντικείμενα των «σοβαρών» κοινωνικών επιστημών οδήγησε σε μια αξιοπρόσεκτη διεπιστημονική κινητικότητα γύρω από το πεδίο των σπορ και γενικά του αθλητισμού, η οποία έχει επηρεάσει, αν και με σχετική καθυστέρηση, και τους Έλληνες πανεπιστημιακούς.

Στην Ελλάδα, μέχρι πολύ πρόσφατα συγκριτικά προς τη δυτική περίπτωση, τα σπορ και οι σωματικές πρακτικές απουσίαζαν από τα πεδία μελέτης των κοινωνικών επιστημών ή αποτελούσαν εφήμερο ερευνητικό ενδιαφέρον. Με ελάχιστες εξαιρέσεις που αφορούσαν τους Ολυμπιακούς αγώνες και την αίγλη της πολιτισμικής κληρονομιάς των αρχαίων αγώνων, ο αθλητισμός και ιδιαίτερα τα πιο δημοφιλή αθλήματα όπως το ποδόσφαιρο αποτελούσαν ένα πεδίο αρνητικά σημασιοδοτημένο, συνδεδεμένο με την ψυχαγωγία, τις σωματικές ανάγκες και λειτουργίες και, κατά συνέπεια, με τις λιγότερο σοβαρές όψεις του πολιτισμού της καθημερινότητας, που δεν είχαν θέση στα ενδιαφέροντα των «σοβαρών» κοινωνικών μελετών.

Η στάση αυτή άρχισε να αλλάζει, στο βαθμό που οι εγχώριες επιστημονικές κοινότητες ενσωμάτωναν τις διεθνείς εξελίξεις στις κοινωνικές επιστήμες. Όσον αφορά αυτές τις εξελίξεις, από το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα και κυρίως στη νέα χιλιετία, κάτω από την πίεση ευρύτερων επιστημολογικών μεταβολών (πολιτισμική στροφή, μεταμοντερνισμός, ανάδυση της ιστορίας από τα κάτω, έμφαση στις κουλτούρες της κοινωνικής καθημερινότητας), ήρθε η υπέρβαση αυτών των προκαταλήψεων με τη διαμόρφωση ενός γόνιμου πεδίου μελετών για τα σπορ, το οποίο προσέλκυσε διαφορετικές επιστημονικές πειθαρχίες. Το πεδίο των σπορ δεν ήταν πια ένα αντικείμενο περιορισμένο στο πλαίσιο των επιστημών της φυσικής αγωγής αλλά προσελκύει μια ευρεία γκάμα επιστημών, όπως η κοινωνιολογία, η ιστορία, η κοινωνική ανθρωπολογία, η ψυχολογία και η εγκληματολογία. Στην Ελλάδα, ωστόσο, αυτή η μετάβαση ήρθε καθυστερημένα, από την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα και εξής, όταν εμφανίζονται οι πρώτες

μονογραφίες για την ιστορία των αθλητικών σωματείων από τη σκοπιά της ιστορίας (Κουλούρη 1997) και για τις κοινότητες οργανωμένων οπαδών μέσα από την οπτική της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας (Αστρινάκης και Στυλιανούδη 1996, Παπαγεωργίου 1998). Τότε άλλωστε διαμορφώνεται και ένα πρώτο σώμα σχετικής με το αντικείμενο αρθρογραφίας ιστορικών και άλλων κοινωνικών επισημών.

Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, οι μελέτες και οι έρευνες για τη σωματική αγωγή και, κυρίως, τα σπορ, πυκνώνουν. Μια πρώτη αφορμή ήταν η τέλεση των Ολυμπιακών αγώνων στην Αθήνα το 2004 και η απρόσμενη επιτυχία της κατάκτησης του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου από την εθνική ομάδα της Ελλάδας το ίδιο έτος. Στον απόηχο αυτών των γεγονότων αλλά και κάτω από τις επιδράσεις των νέων επιστημονικών τάσεων σε διεθνές επίπεδο γονιμοποιείται ένα πεδίο μελετών γύρω από τον αθλητισμό που επικεντρώνεται αφενός σε ζητήματα που έχουν να κάνουν με την ιστορία των Ολυμπιακών αγώνων, το ολυμπιακό κίνημα, προσλήψεις του αρχαιοελληνικού αθλητισμού στους κόλπους της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας και τη σχέση αθλητισμού, εθνικισμού και άλλων ταυτοτήτων (βλ. ενδεικτικά Fournaraki και Parakonstantinou 2011, Georgiadis 2003, Kitroeff 2004, Κουλούρη 2004, Κουλούρη και Γεωργιάδης 2007, Solomou-Prokopiou και Vogiatzi 2004), και αφετέρου με το ποδόσφαιρο, την ιστορία των αθλητικών σωματείων και τον οπαδισμό (βλ. ενδεικτικά Ζαϊμάκης 2010, Ζαϊμάκης και Κοταρίδης 2013, Κιτροέφ 2010, Κυπριανός και Χουμεριανός 2009, Παπαγεωργίου 1998). Στην ίδια περίοδο, το ενδιαφέρον για τα σπορ οδήγησε στην ανάπτυξη ερευνητικής δραστηριότητας με επίκεντρο τα σπορ, τη σωματική άσκηση και τις οπαδικές κουλτούρες, στην οργάνωση συνεδρίων και θεματικών εργαστηρίων για τον αθλητισμό, και στη διδασκαλία μαθημάτων σε τμήματα των κοινωνικών επιστημών με αντικείμενο την κοινωνιολογία και την ιστορία του αθλητισμού.

Η παρούσα έκδοση είναι καρπός αυτής της πρώτης αξιοπρόσεκτης κινητικότητας στο χώρο των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα γύρω από το ερευνητικό αντικείμενο των σπορ και ευρύτερα της φυσικής αγωγής. Παράλληλα εκφράζει μια ανάγκη επικοινωνίας και διαλόγου μεταξύ των ερευνητών και ερευνητριών διαφορετικών κλάδων που δραστηριοποιούνται σε αυτό το αντικείμενο, καθώς και μια ανάγκη να αναδειχθούν διαφορετικά ερευνητικά εγχειρήματα και προσεγγίσεις του αθλητικού φαινομένου (π.χ. θεσμοί, κοινωνικές πρακτικές, συγκρότηση και διαπραγμάτευση ταυτοτήτων, λόγοι, συμβολικά και νοηματικά συστήματα) και να τεθούν μεθοδολογικά και θεωρητικά ζητήματα, διαμορφώνοντας ένα υλικό που θα μπορεί να υπηρετήσει και διδακτικούς στόχους στο πανεπιστήμιο.

Επιχειρώντας να υλοποιήσει αυτές τις ανάγκες, ο τόμος αυτός θεματοποιεί όψεις των εγχώριων ερευνητικών αναζητήσεων και επιστημονικών ζυμώσεων που συντελούνται αυτή την περίοδο στο αντικείμενο του αθλητισμού. Περιλαμβάνει μια σειρά κειμένων που προέρχονται κυρίως από τις πειθαρχίες της κοινωνιολογίας και της ιστορίας, αλλά και της κοινωνικής ανθρωπολογίας και των πολιτισμικών σπουδών. Μολονότι το περιεχόμενο των κειμένων αυτών καθορίστηκε σε σημαντικό βαθμό από υπάρχουσες διαθεσιμότητες και ετοιμότητες, εντούτοις αποτυπώνει ορισμένους από τους βασικούς ερευνητικούς προσανατολισμούς και θεματικές στο πεδίο, τα οποία ομαδοποιούνται στα τρία μέρη από τα οποία αποτελείται το βιβλίο.

Το πρώτο μέρος επιδιώκει την εισαγωγή των αναγνωστών σε ζητήματα και προβληματισμούς που αφορούν τη μελέτη των σπορ και της σωματικής κουλτούρας από τις κοινωνικές επιστήμες, ιδίως την ιστορία και την κοινωνιολογία. Στο πρώτο από τα δύο άρθρα αυτού του μέρους, η Χριστίνα Κουλούρη επιχειρεί μια συστηματική και κριτική επισκόπηση της ελληνικής ιστοριογραφικής παραγωγής περί αθλητισμού, Ολυμπιακών αγώνων ή εν γένει φυσικής αγωγής, από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα. Παράλληλα, τοποθετώντας τα δεδομένα της επισκόπησης αυτής σε ευρύτερα, διεθνή, συμφραζόμενα, μας δίνει σφαιρικότερη εικόνα.

Το άρθρο αναδεικνύει κατ' αρχάς ότι, τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα, η εξειδικευμένη ενασχόληση με την ιστορία της σωματικής άσκησης και αγωνιστικής αναμέτρησης συγκροτείται ως άμεσο παράγωγο της ίδιας της αυξανόμενης διάδοσης που γνωρίζουν, ιδιαίτερα από τα τέλη του 19ου αιώνα και εξής, οι νεωτερικές πρακτικές και θεσμοί της φυσικής αγωγής, της γυμναστικής και των σπορ. Μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα διεθνώς, η ιστορία αυτή διεξαγόταν στο περιθώριο των ερευνητικών ενδιαφερόντων των επαγγελματιών ιστορικών, και προερχόταν σχεδόν αποκλειστικά από τους ανθρώπους του «πεδίου», δηλαδή τους κάθε λογής ειδικούς των σπουδών φυσικής αγωγής ή του ευρύτερου αθλητικού χώρου. Έτσι, στο περιθώριο των εξελίξεων της ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας του 20ού αιώνα, εδραιώθηκε μια παράδοση ιστορικής ενασχόλησης με αυτό το φαινόμενο η οποία κατά κανόνα παρέμενε προσκολλημένη σε μια παρωχημένη ιστορία, γεγονοτολογική, περιγραφική και έντονα θετικιστική. Η παράδοση αυτή εξακολουθεί να υπάρχει, παρότι, από τη δεκαετία του 1970 και εξής, στο πλαίσιο των επιστημολογικών τομών που έφερε στις ιστορικές σπουδές η μεταπολεμική περίοδος, άρχισε να αναπτύσσεται μεταξύ των επαγγελματιών ιστορικών μια νέα ιστορία της σωματικής άσκησης ως συστατικό στοιχείο μιας ευρύτερης κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας. Είναι ωστόσο ενδεικτικό ότι η Ελλάδα ακολούθησε την εξέλιξη αυτή με καθυστέρηση δύο δεκαετιών.

Έτσι στις μέρες μας, όπως υποστηρίζει η συγγραφέας βάσει της σχετικής διεθνούς συζήτησης, ο κλάδος της ιστορίας του αθλητικού φαινομένου διεθνώς, και στην Ελλάδα από το 1990 και εξής, διχάζεται άμεσα ανάμεσα σε δυο πολύ διαφορετικά από επιστημολογική άποψη παραδείγματα ιστορικής αφήγησης: αφενός στην «αθλητική ιστορία» (sports history), η οποία εγγράφεται στην παράδοση που αναφέραμε πιο πάνω, κυριαρχώντας στον κλάδο, και αφετέρου στην «ιστορία του αθλητισμού» (history of sport) όπως έχει αποκληθεί, που κατά κανόνα παράγεται στους κόλπους των επαγγελματιών ιστορικών, σαφώς λιγότερων αριθμητικά από τους εκπροσώπους της «αθλητικής ιστορίας», και εντάσσει το αθλητικό φαινόμενο σε ευρύτερα ιστορικά συμφραζόμενα και διαδικασίες, ή, για να το πούμε διαφορετικά, προσεγγίζει τον αθλητισμό ως *παράδειγμα* για την κατανόηση των κοινωνιών του παρελθόντος. Παρά ταύτα, όπως επισημαίνει η Χ. Κουλούρη, η νέα αυτή ιστορία του αθλητισμού διακρίνεται από έλλειψη διεπιστημονικότητας, εγκλωβισμό στα εθνικά παραδείγματα και απουσία διεθνικών προσεγγίσεων, ενώ εξακολουθεί να αντιμετωπίζει προβλήματα κύρους και συνεπώς προβλήματα ταυτότητας.

Όπως δείχνει το άρθρο διεξοδικά, η ιστοριογραφία του αθλητισμού στη χώρα μας κυριαρχείται από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα από διαφορετικές εκδοχές του παραδείγματος της «αθλητικής ιστορίας». Παρά τις σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, τις οποίες αναδεικνύει εναργώς η ανάλυση της συγγραφέως, υπακούουν στη λογική της εθνικής ιστοριογραφίας, εγγράφοντας το αντικείμενό τους σε μια προϋποτιθέμενη εθνική γενεαλογία της σωματικής άσκησης ή αναπαράγοντας άμεσα το σχήμα της αδιάσπαστης συνέχειας του αθλητισμού, από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή. Εξάλλου, μοιράζονται έναν ισχυρό περιγραφισμό και μια θετικιστική προσήλωση σε παραδοσιακές κειμενικές πηγές που θεωρούνται άκριτα ως φορείς της «αλήθειας». Εντούτοις, άλλα χαρακτηριστικά της αθλητικής ιστορίας στη χώρα μας, όπως η εμμονή σε μια εξιδανικευτική εθνική ιστορία των σπορ ή η συγκινησιακή φόρτιση δημοσιογραφικού τύπου αφηγήσεων, συνέβαλαν ίσως αποφασιστικά σε μια ελληνική ιδιαιτερότητα: τη μακρόχρονη αδιαφορία για τη διατήρηση και συγκρότηση αθλητικών αρχείων στην Ελλάδα, την οποία δεν έχει κατορθώσει ως τώρα να αναστρέψει ούτε η ανάπτυξη των σπουδών φυσικής αγωγής και αθλητισμού σε πανεπιστημιακό επίπεδο ούτε η πρόσφατη εμφάνιση μιας νέας ιστορίας του αθλητισμού από επαγγελματίες ιστορικούς.

Το άρθρο ολοκληρώνεται με το σχολιασμό αυτής της νέας ιστορίας, που εισάγει τη μέθοδο, τα ερευνητικά ερωτήματα και την οπτική της διεθνούς σύγχρονης ιστοριογραφίας σχετικά με την κοινωνική και πολιτισμική ιστορία των σπορ ως νεωτερικού φαινομένου, επικοινωνεί με προσεγγίσεις άλλων κοινωνικών επιστη-

μών, ιδίως της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας, και διευρύνει το φάσμα των ενδιαφερόντων της συνδέοντας την ιστορία των αθλητικών θεσμών με εκείνη των αθλητικών κοινωνικών πρακτικών, των συμβολικών συστημάτων και των λόγων (discourses), με την ιστορία του σώματος ευρύτερα και τη συγκρότηση εθνικών, ταξικών και έμφυλων ταυτοτήτων μέσω του αθλητισμού.

Στο κείμενο του Γιάννη Ζαϊμάκη επιχειρείται μια κριτική επισκόπηση των βασικών κοινωνιολογικών θεωριών που έχουν αναπτυχθεί για να αναλύσουν τις πρακτικές των σύγχρονων σπορ, της σωματικής αγωγής και της γυμναστικής. Το κείμενο εξετάζει τις βασικές σχολές κοινωνιολογικής σκέψης στη μελέτη των σπορ, ξεκινώντας από τις πρώιμες θεωρίες οι οποίες, παρά τις επιμέρους σημαντικές διαφορές τους, τείνουν να χαρακτηρίζονται από την προσήλωση στην κοινωνική ευταξία και στην ανάλυση των λειτουργιών των σπορ, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα τις δομικές αντιθέσεις και τις συγκρούσεις που διατρέχουν τους κοινωνικούς κόσμους του αθλητισμού. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τη δομολειτουργική προσέγγιση των αθλητικών συστημάτων και οργανώσεων και τη σημασία που αυτή αποδίδει στη διατήρηση και την αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος. Εν συνεχεία, το άρθρο αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η θεωρία του σχηματισμού (figurational sociology) των N. Elias και E. Dunning προσπάθησε να εξηγήσει αφενός την κοινωνιογένεση των νεωτερικών σπορ στο πλαίσιο της εξέλιξης του πολιτισμού και της προσπάθειας ελέγχου της κοινωνικής βίας, και αφετέρου το φαινόμενο του χουλιγκανισμού. Το τελευταίο προσεγγίστηκε κυρίως στην αγγλική εκδοχή του, ως πολιτισμικό πρότυπο συνδεδεμένο με τους κώδικες συμπεριφοράς των πιο «σκληρών» τμημάτων της εργατικής τάξης. Η ελιανή θεωρία γέννησης των μοντέρνων αθλημάτων αντλεί από τη βεμπεριανή ερμηνευτική προσέγγιση που εξετάζει τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαδικασίες (ορθολογικοποίηση, εκκοσμίκευση, γραφειοκρατικοποίηση, κ.ά.) που συνδέονται με τα μοντέρνα αθλήματα, εστιάζοντας παράλληλα στα νοήματα και τις ταυτότητες που αναδύονται από τους κοινωνικούς δράστες στις αθλητικές πρακτικές.

Μολονότι οι κοινωνιολογικές σχολές που τονίζουν τον λειτουργικό χαρακτήρα των αθλητικών πρακτικών παρουσιάζουν επιμέρους συγκλίσεις με τις συγκρουσιακές θεωρίες –το έτερο ερμηνευτικό σχήμα του νεωτερικού αθλητισμού που αναπτύχθηκε στα πρώτα βήματα της κοινωνιολογίας των σπορ–, οι τελευταίες είναι που μετατοπίζουν το επίκεντρο του ενδιαφέροντος σε ζητήματα αντιθέσεων, ανισοτήτων και διακρίσεων. Στο κείμενο σχολιάζεται η μαρξιστική οπτική της κοινωνικής τάξης και ο τρόπος με τον οποίο η λογική του καπιταλισμού της ύστερης νεωτερότητας «αποικιοποιεί» τις αθλητικές πρακτικές και λειτουργίες. Τονίζεται έτσι η περίπλοκη αλληλοσυσχέτιση του αθλητισμού με την οικονομία,

την κοινωνική δομή και τις κυρίαρχες πολιτιστικές αξίες, χωρίς να αποφεύγεται, σε ορισμένες περιπτώσεις, ο οικονομικός αναγωγισμός. Στη θεωρία του Pierre Bourdieu για το σχετικά αυτόνομο πεδίο του αθλητισμού επιχειρείται η κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στις αθλητικές δομές και τις υποκειμενικές εμπειρίες των αθλητικών βιόκοσμων, μέσα από τις αναλυτικές κατηγορίες της κοινωνικής πρακτικής, της διάκρισης και της έξης (habitus). Το αθλητικό γούστο και οι ποικίλες διακρίσεις στο πεδίο προβάλλονται έτσι ως πολιτισμικές κατασκευές που διαμορφώνονται σε ορισμένες ιστορικές και κοινωνικές πραγματικότητες. Η σύνθετη σχέση ανάμεσα στην (αθλητική) κουλτούρα, την εξουσία και την ταυτότητα στη σύγχρονη κοινωνία βρίσκεται στο επίκεντρο και των φεμινιστικών προσεγγίσεων. Οι τελευταίες αναδεικνύουν τις έμφυλες διαιρέσεις, διακρίσεις και ανισότητες εντός του αθλητικού πεδίου και συζητούν τόσο τον τρόπο που οι σχέσεις αυτές συνδέονται με, και ενδυναμώνουν, ευρύτερες δομές της ανδρικής κυριαρχίας όσο και τους όρους κατασκευής επιθυμητών προτύπων ανδρισμού και θηλυκότητας στις σωματικές πρακτικές και τα σπορ, με επίσης ιεραρχικό περιεχόμενο.

Στην τελευταία ενότητα του κειμένου του, ο συγγραφέας διερευνά τις μεταστρουκτουραλιστικές προσεγγίσεις στη μελέτη του αθλητισμού και την κριτική που ασκούν στο νεωτερικό πρόταγμα της συμπόρευσης των μοντέρνων σπορ με τη διαδικασία ορθολογικής «προόδου», η οποία θα ενίσχυε την ποικιλία, την αλληλεγγύη και τον «υγιή» ανταγωνισμό. Σχολιάζεται έτσι η θεώρηση του Michel Foucault για τα σπορ και το σώμα ως πεδίων συγκρότησης μιας βιοεξουσίας μέσα από ένα σύνολο πρακτικών και τύπων λόγου, που επιβάλλουν πειθαρχίες και ρυθμίζουν το σώμα και το υποκείμενο. Επίσης σχολιάζεται η ανάλυση της κοινωνίας του αθλητικού θεάματος και των προσομειώσεών του στην ύστερη νεωτερικότητα μέσα από το πρίσμα της θεωρίας του Jean Baudrillard. Στο κείμενο προτάσσονται οι επιστημολογικές και πολιτικές προκλήσεις μιας κριτικής ερμηνευτικής κοινωνιολογίας του αθλητισμού, που επαναφέρει το αφήγημα της χειραφέτησης των σωμάτων στις συνθήκες, και στους περιορισμούς, του βιοπολιτικού καπιταλισμού της ύστερης νεωτερικότητας.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου θεματοποιεί ζητήματα που έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια για τους λόγους (discourses) και τις πρακτικές που περιβάλλουν το ολυμπιακό κίνημα και τους σύγχρονους Ολυμπιακούς αγώνες, μέσα από προσεγγίσεις που αναλύουν κριτικά τις εξιδανικεύσεις της ολυμπιακής ιδεολογίας, θέτοντας, αντίθετα, ζητήματα κατασκευής στον λόγο, ζητήματα τεχνολογιών της εξουσίας και βιοπολιτικής. Ανάλογα ζητήματα θέτει, μέσα όμως από το παράδειγμα ενός σπορ, ακόμα ένα κείμενο που συμπεριλαμβάνεται στο μέρος αυτό και εξετάζει το σώμα και την αυτόνομη κατάδυση μέσα από μια φουκωική προσέγγιση.

Στο άρθρο τους για τον ολυμπισμό, την κυβερνητικότητα (governmentality) και τις τεχνολογίες της εξουσίας, η Δικαία Χατζηευσταθίου και ο Ian Henry αξιοποιούν κείμενα του Pierre de Coubertin, επιχειρώντας να ανιχνεύσουν τη λογοθετική (discursive) κατασκευή βασικών όψεων της ιδεολογίας του ολυμπισμού ως λόγου που παράγει αποτελέσματα κυριαρχίας και εξουσίας, από τα τέλη του 19ου έως τα μέσα του 20ού αιώνα. Ακριβέστερα, όπως σημειώνουν οι συγγραφείς, προσπαθούν να δουν πώς ο Coubertin παρεμβαίνει στη διαμόρφωση του λόγου του ολυμπισμού, αλλά και το αντίστροφο, θέτοντας ως κύριο στόχο τους να ανιχνεύσουν σε αυτή τη διαδικασία την *αλληλεπίδραση* μεταξύ των «τεχνολογιών της εξουσίας» και των «τεχνολογιών του εαυτού»: τις δυο κεντρικές έννοιες του Foucault που οι συγγραφείς χρησιμοποιούν για να δουν τη σχέση του ολυμπισμού με το ζήτημα της κυβερνητικότητας, που αφορά κοινωνίες όπου η εξουσία είναι διάσπαρτη και αποκεντρωμένη έτσι ώστε τα κοινωνικά υποκείμενα, εσωτερικεύοντας τις εντάσεις, να παίζουν τα ίδια ενεργό ρόλο στη διακυβέρνηση του εαυτού τους.

Στα ιστορικά συμφραζόμενα ενός κοινωνικοπολιτικού πλαισίου που, σύμφωνα με τους συγγραφείς, τείνει ακριβώς προς τα παραπάνω χαρακτηριστικά και τη διαδικασία της κυβερνητικότητας, η ανάλυση του λόγου του Coubertin οδηγεί τους συγγραφείς σε μια βασική υπόθεση εργασίας: ότι στους κόλπους αυτού του λόγου, και παρά τις αντιφάσεις του, ανιχνεύεται η ικανότητα της ιδεολογίας του ολυμπισμού και του ίδιου του Coubertin να συνδυάζει αποτελεσματικά τα διεθνικά-οικουμενικά ολυμπιακά προτάγματα με αντιλήψεις βαθύτατα ιεραρχικές, ελιτίστικες και εκλεκτικές που αναπαράγουν την κουλτούρα του ισχυρού. Έτσι, μια σειρά κοινωνικές κατηγορίες και κινήματα αποκλεισμένα από τα έντονα ταξικά, έμφυλα και δυτικοκεντρικά-αποικιοκρατικά χαρακτηριστικά του ιδανικού αθλούμενου υποκειμένου που παράγουν οι λόγοι περί ολυμπισμού δεν έπαυαν να επικαλούνται τον ολυμπισμό και να διεκδικούν τη συμπερίληψή τους στις αξίες του. Οι γυναίκες είναι μια από αυτές τις κατηγορίες, όπως επιχειρεί να δείξει το άρθρο. Σε μια προσέγγιση που αξιοποιεί τη διάσταση του φύλου στην κοινωνιολογία του αθλητισμού, το βασικό παράδειγμα για να αναδειχθεί η προαναφερόμενη υπόθεση εργασίας είναι η παρακολούθηση του έμφυλου περιεχομένου των απόψεων του ηγέτη του ολυμπιακού κινήματος και πώς αυτές αποτυπώνουν τη σύνδεση που κάνει ο Coubertin μεταξύ του «ηγεμονικού ανδρισμού» (hegemonic masculinity) και του εθνικισμού.

Η επιχειρηματολογία του άρθρου αναπτύσσεται μέσα σε ένα πλέγμα θεωρητικών διαπιστώσεων και συσχετίσεων που συνθέτουν την οπτική των συγγραφέων. Ένα από τα βασικά στοιχεία αυτής της οπτικής είναι ότι το έργο του Coubertin και γενικότερα η ιδεολογία του ολυμπισμού αποτέλεσαν μια φιλοσοφία

συνυφασμένη με ένα σύνολο κανόνων και συμπεριφορικών προτύπων, τα οποία ξεκινούσαν από τις αθλητικές πρακτικές και εξακτινώνονταν στους ευρύτερους κοινωνικούς θεσμούς. Έτσι, συγκροτήθηκε μια *βιοπολιτική* για τους πληθυσμούς συνυφασμένη και με τεχνολογίες του εαυτού, που καθόριζαν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει κάποιος να διευθύνει και να διαχειρίζεται τη ζωή του, αξιοποιώντας παραγωγικά το σώμα του. Υπό αυτή την έννοια, κατά τους συγγραφείς, ο Ολυμπισμός τον 20ό αιώνα, σε ένα μετααποικιακό, νεοφιλελεύθερο πλαίσιο με ποικίλες ταξικές, ιδεολογικές και πολιτισμικές συγκρούσεις, αναδείχθηκε σε σημαντική πηγή κυβερνητικότητας, παράγοντας τεχνολογίες της εξουσίας εμποτισμένες με προσδοκίες για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς προς την κατεύθυνση αποδεκτών αποτελεσμάτων και αποτροπής άλλων «ανεπιθύμητων». Παράλληλα, όμως, ο ολυμπισμός και εν προκειμένω η κοσμοθεωρία του Coubertin, ως ισχυρό μοντέλο κυβερνητικότητας μέσα σε έναν μεταβαλλόμενο και συγκρουσιακό κόσμο, μπορούσε (και μπορεί ακόμα) να λειτουργεί και ως πρόταση κοινωνικής ενσωμάτωσης και πολιτισμικής σταθερότητας στα συμφραζόμενα πλήθους κατακερματισμένων ταυτοτήτων.

Αντικείμενο της μελέτης του Μηνά Σαματά είναι η «ολυμπιακή ασφαλιτικοποίηση», μια έκτακτη αυταρχική και νεοφιλελεύθερη πολιτική ασφάλειας και παρακολούθησης των Ολυμπιακών αγώνων που διαμορφώθηκε ως σημαντική τεχνολογία άσκησης της εξουσίας μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001. Αναλύοντας τα βασικά χαρακτηριστικά της ολυμπιακής «ασφαλιτικοποίησης» με βάση τα παραδείγματα των Ολυμπιακών αγώνων της Αθήνας 2004, του Πεκίνου 2008 και του Λονδίνου 2012, ο συγγραφέας τονίζει ότι στη διοργάνωση των αγώνων αυτών σε παγκόσμιο επίπεδο διαπλέκονται, μέσω της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, τα συμφέροντα του στρατιωτικοβιομηχανικού και μιντιακού συμπλέγματος ασφάλειας και παρακολούθησης με τις πολιτικές στρατηγικές των εκάστοτε εθνικών κυβερνήσεων και αρχών στο τοπικό επίπεδο. Τα διαπλεκόμενα, αλλά και συχνά συγκρουόμενα, συμφέροντα στο παγκόσμιο/ διεθνές και τοπικό επίπεδο συνδιαμορφώνουν την *παγκοσμιοτοπική* (Glocal) διάσταση των Ολυμπιακών αγώνων, ως παγκόσμιου αθλητικού γεγονότος που διαπερνά τις εθνικές και τοπικές κοινωνίες.

Στην εργασία αναδεικνύονται οι σοβαρές επιπτώσεις που θα έχουν στο μέλλον η ολυμπιακή «ασφαλιτικοποίηση» και η εντατικοποίηση της διαδικασίας εμπορευματοποίησης ή αλλιώς η «μακντοναλντοποίηση» (όπως έχει αποκληθεί) των Ολυμπιακών αγώνων, που διαμορφώθηκαν ιδίως από τους αγώνες της Ατλάντα 1996 και εξής. Όπως σχολιάζει ο συγγραφέας, οι Ολυμπιακοί αγώνες έχουν μεταλλαχτεί σε παγκόσμιο θέαμα ασφάλειας, που μέσω των διεθνών ΜΜΕ λειτουργεί στο πλαίσιο

των ηγεμονικών νεοφιλελεύθερων πολιτικών ως μηχανισμός διαπαιδαγώγησης που επαναδιατυπώνει το περιεχόμενο του αθλητισμού, της κουλτούρας, του έθνους και της δημοκρατίας. Τα έκτακτα, αυταρχικά, μιλιταριστικά και πανοπτικά χαρακτηριστικά της «ασφαλιτικοποίησης» των Ολυμπιακών αγώνων συνδέονται όχι μόνο με τον πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία, αλλά και με το νεοφιλελεύθερο δόγμα ασφάλειας, που ιδιωτικοποιεί και στρατιωτικοποιεί το αστικό περιβάλλον παραχωρώντας συγχρόνως ευαίσθητους τομείς ασφάλειας σε ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Η ολυμπιακή «ασφαλιτικοποίηση» δεν περιορίζεται στενά στις ολυμπιακές διοργανώσεις και τις άλλες μεγάλες αθλητικές εκδηλώσεις. Συμβάλλει αποφασιστικά στη νομιμοποίηση και καθιέρωση, μέσω του κύρους του ολυμπιακού κινήματος, υπερπανοπτικών συστημάτων ελέγχου και αυταρχικών πολιτικών σε όλες τις μεγάλες πόλεις του κόσμου, υποσκάπτοντας δημοκρατικές αρχές και κανόνες των σύγχρονων κοινωνιών. Η ολυμπιακή παρακολούθηση συμβάλλει στη σταδιακή δημιουργία μιας ανελεύθερης παγκόσμιας κοινωνίας παρακολούθησης (global surveillance society) που ενισχύει τον αυξανόμενο ολυμπιακό σκεπτικισμό. Συγχρόνως όμως προκαλεί τη δημιουργία ενός εναλλακτικού ολυμπιακού κινήματος που θα διεκδικήσει την «καθαρότητα» των Ολυμπιακών αγώνων.

Το άρθρο της Βασιλικής Τζαχρήστα επιχειρεί μια κριτική ανάλυση της αθλητικής ιστορίας και ιδεολογίας που παράγονται στους κόλπους του ολυμπιακού κινήματος και των επίσημων θεσμών του. Εν προκειμένω, το παράδειγμα ανάλυσης είναι ένα σώμα σχολικών εγχειριδίων ολυμπιακής παιδείας, τα οποία συντάχθηκαν για πρώτη φορά στο πλαίσιο της διοργάνωσης των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών αγώνων «Αθήνα 2004», στη βάση όμως συνεργασίας της Οργανωτικής Επιτροπής των Αγώνων με το υπουργείο Παιδείας. Το σχεδιασμό και τη συγγραφή των εγχειριδίων ανέλαβαν κυρίως Έλληνες επιστήμονες, στη συντριπτική τους πλειονότητα καθηγητές Φυσικής Αγωγής και άνθρωποι του αθλητικού πεδίου.

Αναλύοντας τα εγχειρίδια αυτά, η Β. Τζαχρήστα επιχειρεί να αναδείξει πώς συγκροτείται μια επινοημένη ιστορία των αρχαίων Ολυμπιακών αγώνων, μέσα όμως στο ιδιαίτερο πλαίσιο σύνθεσης της ολυμπιακής ιδεολογίας με την ελληνική εθνική ιδεολογία· ακριβέστερα, πώς η δεύτερη οικειοποιείται βασικά στοιχεία της πρώτης, μετατρέποντας το διεθνικό ολυμπιακό αφήγημα σε απολύτως εθνικό αφήγημα. Στο επίκεντρο αυτής της διαδικασίας είναι βέβαια ο κεντρικός ιδρυτικός μύθος των σύγχρονων Ολυμπιακών αγώνων ως ανασύσταση του πνεύματος των αρχαιοελληνικών αγώνων, δηλαδή ο κεντρικός μύθος της «αναβίωσης»: ο μύθος αυτός, προϋποθέτοντας το ουσιοκρατικό αφήγημα της «διαχρονικότητας» και «οικουμενικότητας» του «σπορ» και των αξιών του (για το οποίο έχουμε ήδη μιλήσει), συνίσταται σε μια επινοημένη ιστορία του αρχαιοελληνικού αγωνιστι-

κού παρελθόντος και του πολιτισμού που τον δημιούργησε ως «κοιτίδας» αυτών των, υποτίθεται «αιώνιων», και στην πραγματικότητα σύγχρονων, αθλητικών αξιών. Μολονότι στα συμφραζόμενα του ελληνικού εθνικισμού η προνομιακή σχέση της σύγχρονης Ελλάδας με τις αξίες αυτές είναι αυτονόητη, το ενδιαφέρον του άρθρου είναι ότι επιχειρεί να αποδομήσει ακριβώς τη διαδικασία παραγωγής του αυτονόητου: να ανιχνεύσει και να αναδείξει στρατηγικές διά των οποίων, μέσα από τα ελληνικά αυτά εγχειρίδια ολυμπιακής παιδείας, ο ολυμπιακός μύθος ανακατασκευάζεται στην υπηρεσία της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, νομιμοποιώντας έτσι και την «αυθεντικότητα» της ολυμπιακής διοργάνωσης «Αθήνα 2004».

Το άρθρο δείχνει πώς στο υπό ανάλυση υλικό η υπερεκπροσώπηση των αρχαίων αγώνων και της σημασίας τους στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό, αλλά και, κυρίως, το αξιακό και συναισθηματικό φορτίο με το οποίο επενδύεται η κλασική αθλητική αρχαιότητα και η «αναβίωσή» της, σε συνδυασμό και με την πλήρη αποσιώπηση της νεότερης ελληνικής ολυμπιακής ιστορίας από τα εγχειρίδια, επιτυγχάνει την πληθωρική παρουσία του αρχαιοελληνικού παρελθόντος. Η στρατηγική αυτή, που προϋποθέτει την υποτίμηση της σύγχρονης Ελλάδας, προδίδει σύμφωνα με τη συγγραφέα έναν «αναχρονιστικό και συναισθηματικό εθνοκεντρισμό», ο οποίος άλλωστε αποκλίνει εμφανώς και από την υπερεθνική ρητορική του ολυμπισμού.

Όπως επίσης δείχνει το άρθρο, η πληθωρική, αναχρονιστική και μυθοποιητική αναπαράσταση του αρχαιοελληνικού (αθλητικού) παρελθόντος επιτυγχάνεται με ποικίλους τρόπους: αφηγηματικούς, γλωσσικούς, εικονογραφικούς, μέσα από τη χρήση της λογοτεχνίας, της μυθολογίας και των αθλητικών συμβόλων. Η κεντρική όμως έννοια μέσω της οποίας εθνικοποιείται ο ολυμπιακός μύθος, κεντρική έννοια συνολικότερα στην επικοινωνιακή πολιτική της διοργάνωσης «Αθήνα 2004», είναι εκείνη της *κληρονομιάς*: η αχρονική/ανιστορική αυτή έννοια παρουσιάζει ως «φυσικό», δηλαδή αυτονόητο, τόσο το δεσμό των σύγχρονων Ελλήνων με τους αρχαίους προπάτορες όσο και συνακόλουθα το ρόλο του ελληνικού έθνους στη διατήρηση των αξιών της κλασικής αγωνιστικής αρχαιότητας για το καλό της ανθρωπότητας· συγχρόνως, ενισχύει την επίκληση της επιστροφής των Ολυμπιακών αγώνων στις «ρίζες» τους, πάνω στην οποία κτίζεται η «αυθεντικότητα» των αγώνων «Αθήνα 2004». Όλη αυτή η επινόηση συνθέτει εντέλει ένα παρόν που κατοπτρίζεται στο μυθοποιημένο παρελθόν των αρχαίων Ολυμπιακών αγώνων και χρησιμοποιείται κυρίως ως εργαλείο υπεραξιολόγησης της αρχαιότητας και του εθνικού εαυτού.

Το κείμενο του Μανόλη Τζανάκη διερευνά τη σχέση της αυτόνομης κατάδυσης με τις τεχνολογίες διαχείρισης του εαυτού, στο πλαίσιο ενός λόγου που

κατασκευάζει αυτή την πρακτική σε «σπορ», το οποίο στοχεύει στην αναζήτηση του «ελεύθερου» χρόνου και στην απόλαυση της περιπέτειας μέσα από την εμπειρία της ενάλιας ζωής. Ο συγγραφέας προσεγγίζει το υλικό της έρευνάς του, που είναι ένα σώμα κανονιστικών και τεχνικών λόγων γύρω από το σπορ αυτό, μέσα από ένα ερμηνευτικό σχήμα που αξιοποιεί αναλυτικά εργαλεία από το ύστερο έργο του Μ. Foucault για τη διακυβέρνηση του εαυτού και την εξατομίκευση των κοινωνιών της «ύστερης» νεωτερικότητας.

Η εργασία δείχνει πώς η αυτόνομη κατάδυση, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και εφεξής, έχει αποσπαστεί από τους οικονομικούς ή στρατιωτικούς σκοπούς που υπηρετούσε παλαιότερα αλλά και από τις επιστημονικές στοχεύσεις της έρευνας του βυθού, και έχει γίνει μια σχετικά δημοφιλής πρακτική που διαδίδεται ολοένα και περισσότερο ως δραστηριότητα του «ελεύθερου» χρόνου, ως «χόμπι». Προϋποθέτει όμως συγχρόνως την πιστοποιημένη μαθητεία σε πολύπλοκες πρακτικές δεξιότητες και τεχνολογικές και ιατρικές γνώσεις, οι οποίες συνθέτουν την ιδιαιτερότητα αυτού του νέου σπορ. Έτσι, η αυτόνομη κατάδυση ως «σπορ» συνιστά μια σύνθετη πρακτική που προάγει την ιατρικοποίηση του σώματος, και ταυτόχρονα την αναστοχαστική σχέση με τον εαυτό και την αισθητικοποίηση της «φύσης», καθώς κατατείνει σε μια επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης με τη «φύση», το βυθό και την ενάλια ζωή.

Εξετάζοντας την κατάδυση ως κοινωνική πρακτική, και θέτοντας το σώμα στο επίκεντρο της ανάλυσης, ο συγγραφέας επισημαίνει πως η διαχείριση του ρίσκου της αυτόνομης κατάδυσης συνιστά ουσιαστικά πρακτική διακυβέρνησης του εαυτού. Η έκθεση σε ρισκοκίνδυνες καταστάσεις εκπαιδευεί σε μια έξη εμπάθυνσης στις ανθρωπολογικές ιδιότητες του εαυτού. Η συναναστροφή με το ρίσκο αναδεικνύει το εσώτερο σώμα στην υποτιθέμενη πρωτογενή εκδοχή του, η οποία και μένει να ανακαλυφθεί. Η εμπειρία της αυτόνομης κατάδυσης επιτρέπει την έκθεση τους σώματος σε καταστάσεις ελεγχόμενου ρίσκου και, κατά συνέπεια, αποτελεί μια περιπετειώδη εμπειρία διαπραγμάτευσης της ταυτότητας.

Το τρίτο μέρος του βιβλίου αξιοποιεί ερευνητικό υλικό μελετών περίπτωσης αφενός για την κοινωνική ιστορία, τις κουλτούρες και τις ταυτότητες αθλητικών συλλόγων και κοινοτήτων οργανωμένων οπαδών στη νεότερη Ελλάδα, και αφετέρου για ζητήματα βίας στα ελληνικά γήπεδα στη μεταπολιτευτική περίοδο. Τα ζητήματα που πραγματεύεται το μέρος αυτό εμπλουτίζονται με μια ακόμα συμβολή που έχει πιο θεωρητικό χαρακτήρα και αφορά τη λογική και τους μηχανισμούς αλληλόδρασης των επικοινωνιακών συστημάτων που περιβάλλουν τα ποδοσφαιρικά δρώμενα με τις πρακτικές βίας.

Στο άρθρο του ο Γιώργος Γάσιος μας δίνει μια συνοπτική αλλά περιεκτική

εικόνα της εισαγωγής του ποδοσφαίρου στην Ελλάδα των αρχών του 20ού αιώνα, κυρίως όμως της ραγδαίας εξάπλωσής του, όπως την αποκαλεί, την περίοδο του Μεσοπολέμου. Συγχρόνως ο συγγραφέας επιχειρεί να προσδιορίσει όψεις των κοινωνικών διεργασιών και αναγκών που τη συγκεκριμένη περίοδο καθόρισαν αυτή την εξάπλωση, συνδέοντάς την άμεσα, σύμφωνα άλλωστε και με καθιερωμένες τάσεις της διεθνούς και εγχώριας βιβλιογραφίας που επικαλείται, με τη διαδικασία μετάβασης από την αγροτική στην αστική κοινωνία, την εκβιομηχάνιση και τις αντιθέσεις της, και γενικότερα με τον αστικό εκσυγχρονισμό στην κοινωνία και το κράτος.

Εστιάζοντας κυρίως στο πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας (Αθήνα και Πειραιάς) αλλά με αναφορές και σε άλλες μεγάλες πόλεις, και αξιοποιώντας κάποιο αρχαιολογικό υλικό, έντυπες μαρτυρίες και, πρωτίστως, τον εξειδικευμένο πλέον αθλητικό τύπο και την αναπτυσσόμενη αθλητική ειδησεογραφία στον ημερήσιο τύπο, ο συγγραφέας καταγράφει τα κύρια χαρακτηριστικά της εξάπλωσης της οργανωμένης σωματειακής δραστηριότητας στο ποδόσφαιρο, από την επαύριον της ήττας στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο και την έλευση των Μικρασιατών προσφύγων μέχρι την εγκαθίδρυση του δικτατορικού καθεστώτος της 4ης Αυγούστου. Τα χρόνια 1923-1936 ήταν η περίοδος που τέθηκαν οι βάσεις της ξεχωριστής θεσμοποίησης, κανονικοποίησης και γραφειοκρατικοποίησης του ποδοσφαίρου στη χώρα μας, μαζί με τις απαρχές της μαζικοποίησης και εμπορευματοποίησής του. Είναι η εποχή όπου αφενός αποκτούν πανελλήνια εμβέλεια ισχυρά σωματεία τα οποία έως σήμερα κυριαρχούν στο ποδοσφαιρικό στερέωμα της χώρας (π.χ. ΠΑΟ, ΟΣΦΠ, ΑΕΚ, ΠΑΟΚ), ενώ την ίδια στιγμή, αφετέρου, εκτός από τα ποδοσφαιρικά σωματεία που ήταν ενταγμένα στη δύναμη της ΕΠΟ (ιδρυμένης το 1926) καταγράφεται και πλήθος άλλων σωματείων, μικρότερων, με ισχνά οικονομικά μέσα και συχνά βραχύβιων, τα οποία ήταν αυτόνομα από τις ποδοσφαιρικές αρχές και συγκροτούνταν συνήθως στη βάση της γειτονιάς, της καταγωγής ή ακόμα και στη βάση πολιτικών πεποιθήσεων. Αυτά τα «ανεπίσημα» σωματεία αποτυπώνουν χαρακτηριστικά την άλλη όψη της ξεχωριστής δυναμικής που αποκτά το ποδόσφαιρο, τόσο ως δραστηριότητα τηςσχόλης όσο και ως δημοφιλές λαϊκό θέαμα στη μεσοπολεμική ελληνική κοινωνία, ακριβέστερα στους κόλπους της ανδρικής δημόσιας κοινωνικότητας του αστικού χώρου. Πέρα από αυτό ωστόσο, ο συγγραφέας τονίζει ιδιαίτερα το ρόλο του ποδοσφαίρου και ως διαδικασίας κοινωνικής ενσωμάτωσης, ενοποίησης και ομογενοποίησης που υπηρετεί την εμπέδωση της ηγεμονίας των αρχόντων στρωμάτων, από τα οποία άλλωστε είχαν προέλθει οι πρακτικές και οι αξίες του ποδοσφαίρου στην Ελλάδα των αρχών του αιώνα.

Η μελέτη του Γιάννη Ζαϊμάκη για τη συγκρότηση και διαπραγμάτευση ταυ-

τοτήτων στις κοινότητες των οργανωμένων οπαδών του ΟΦΗ, τους *Ομιλίτες*, συνιστά μια πρώτη, για τα δεδομένα της ελληνικής βιβλιογραφίας, απόπειρα να διαμορφωθεί μια μικροϊστορία του αθλητικού σωματείου που δεν εστιάζεται στις θεσμικές και αγωνιστικές του λειτουργίες αλλά στη σκοπιά των δρώντων υποκειμένων και των κοινωνικών τους πρακτικών. Εξετάζεται έτσι ο ρόλος των φιλάθλων και των οπαδών στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης και ανάπλασης της αθλητικής ταυτότητας στο πλαίσιο των ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών των ποδοσφαιρικών κόσμων στη μεταπολεμική Ελλάδα. Ο συγγραφέας αξιοποιεί ένα διαμεθοδικό μοντέλο πυκνής περιγραφής που βασίζεται σε ετερόκλητες πηγές: αρχεία συνδέσμων, εθνογραφικό υλικό, προφορικές μαρτυρίες και αποδελτιωμένες πληροφορίες του τύπου σε μια ιστορικά προσανατολισμένη ερμηνευτική προσέγγιση. Η μελέτη εξετάζει το χρονικό της ανάδυσης του πρώτου συνδέσμου οπαδών στην πόλη (1959) με πρωτοβουλία επιφανών Ηρακλειωτών μέχρι την περίοδο της συγκρότησης, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και εξής, συλλογικότητας νεανικού μαχητικού οπαδισμού (*Snakes, Κρήτες, Θύρα 4*) με διαφορετικά, σε σχέση προς το παρελθόν, ταξικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Αναδεικνύει ακόμη τους κοινωνικούς και πολιτισμικούς όρους της συγκρότησης στις τελευταίες δεκαετίες ενός λόγου που διαποτίζεται από το στοιχείο της τοποφιλίας και παρακολουθεί τις πολιτικές της ταυτότητας των οπαδών μέσα σε ορισμένες ιστορικές και κοινωνικές πραγματικότητες.

Η ανάλυση παρακολουθεί τις διαδικασίες διαμόρφωσης μιας ηγεμονικής αθλητικής ταυτότητας στην τοπική κοινωνία, την ένταξή της στους πανελλήνιους αθλητικούς ανταγωνισμούς μέσα από τις αγωνιστικές επιτυχίες των δεκαετιών 1980-1990 και στη συνέχεια το αίτημα της «λευτεριάς και της ανεξαρτησίας του ΟΦΗ». Πρόκειται για το αφήγημα που ζητούσε την αποδέσμευση του σωματείου από την οικονομική και διοικητική του εξάρτηση από τον όμιλο Βαρδινογιάννη, διεκδικώντας την επιστροφή στις «αυθεντικές» ρίζες του σωματείου. Η μελέτη ιχνηλατεί τους ιδιαίτερους τύπους κοινωνικών σχέσεων και τις σχέσεις κυριαρχίας και αντίστασης στο εσωτερικό των ποδοσφαιρικών βίκοσμων δημοφιλών σωματείων στο σύγχρονο εμπορευματοποιημένο ποδόσφαιρο και δείχνει τους τρόπους με τους οποίους οι οικονομικές ελίτ που διαχειρίζονται τους ποδοσφαιρικούς συλλόγους επιχειρούν να ιδιοποιηθούν και να ενσωματώσουν στις οικονομικές τους στρατηγικές το οργανωτικό και συναισθηματικό κεφάλαιο των οπαδών. Παράλληλα, προβάλλει τις αμφισημίες των τελευταίων: οι οργανωμένοι οπαδοί διεκδικούν το ρόλο του θεματοφύλακα των παραδοσιακών αξιών και της «βαθύτερης ουσίας» της ομάδας, την ίδια ώρα που ένα μέρος τους μετέχει στα παιχνίδια εξουσίας και τα πελατειακά δίκτυα που συγκροτούνται γύρω από τα

συμφέροντα των ανώνυμων ποδοσφαιρικών εταιρειών. Ως κλασική μελέτη περίπτωσης, η εργασία συνδυάζει τον ισχυρό ερευνητικό προσανατολισμό με ένα ευρύτερο πλαίσιο θεωρητικής συζήτησης, στο οποίο επιχειρείται να τοποθετηθεί το υπό ανάλυση παράδειγμα.

Ο Μανώλης Χουμεριανός εξετάζει τη διαδικασία συγκρότησης και διαπραγμάτευσης της ταυτότητας των οπαδών του Εθνικού στον Πειραιά, αξιοποιώντας προφορικές μαρτυρίες οπαδών της ομάδας και σε μικρότερο βαθμό οπαδών του συντοπίτη Ολυμπιακού. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, για τους *Εθνικούς*, οι διεργασίες συγκρότησης της ταυτότητάς τους συμβαδίζουν σε μεγάλο βαθμό με την απόδοση γνωρισμάτων στους *Ολυμπιακούς* και με τη γενικότερη ιστορική διαδρομή των δύο συλλόγων. Στην προπολεμική περίοδο, οι σχέσεις ανάμεσα στους υποστηρικτές των δύο πειραιώτικων σωματείων προσδιορίζονται από τη «μείζονα» αντιπαλότητά τους απέναντι στα αθηναϊκά σωματεία και κυρίως στον Παναθηναϊκό. Στη μεταπολεμική περίοδο οι σχέσεις αυτές επαναπροσδιορίζονται. Με την εμφάνιση των πρώτων οργανωμένων συλλογικοτήτων οπαδών και ιδιαίτερα με τις λεγόμενες *Θύρες*, οι οποίες συγκροτούνται κυρίως από οπαδούς νεαρής ηλικίας, διαμορφώνεται μια εσωπειραιώτικη αντιπαράθεση (ο Πειραιάς του Εθνικού και ο Πειραιάς του Ολυμπιακού) και συγκροτούνται νέα νοερά διχοτομικά σχήματα για τον κόσμο των δύο ομάδων. Είτε πρόκειται για τον «αριστοκράτη» φίλαθλο σε αντίθεση με τον «σαματατζή Ολυμπιακό», είτε για τον «γνήσιο Πειραιώτη Εθνικό» σε αντίθεση με τον «ετεροδημότη Ολυμπιακό», είτε για τον «ήρωα» σε αντίθεση με τον «πανηγυρτζή», οι διεργασίες κατασκευής των παραπάνω ταυτοτήτων δεν ακολουθούν ευθύγραμμες νοητικές ορίζουσες αλλά επηρεάζονται από την ιστορική συγκυρία και τις αγωνιστικές πορείες των δύο συλλόγων.

Η τοπική αντιπαλότητα που ανακύπτει μέσω της υποστήριξης των δύο συλλόγων εκδηλώνεται με την υιοθέτηση ταυτοτήτων, η συγκρότηση των οποίων αφενός ανάγεται σε διεργασίες πέραν των τοπικών αθλητικών γεγονότων ή του αθλητικού χώρου, όπως η εξέλιξη του αστικού χώρου στον Πειραιά, η οργάνωση εθνικών πρωταθλημάτων και επαγγελματοποίησή τους. Αφετέρου συνδέεται με μια αλληλοτροφοδοτούμενη ενδοσωματειακή διαδικασία συγκρότησης ταυτοποιητικών χαρακτηριστικών (δημιουργία ταυτοτήτων ομάδας και ταυτοτήτων οπαδών, ενδοδιοικητικές διενέξεις, κ.ά.), η οποία οδηγεί σε συγκεκριμένες επιλογές ως προς την εικόνα των δύο σωματείων και τη «μορφή» των οπαδών τους. Συνολικά, το άρθρο αυτό εμπλουτίζει την έρευνα και τη συζήτηση γύρω από τους τρόπους με τους οποίους αντίπαλες ομάδες οπαδών στην ίδια πόλη κατασκευάζουν, διαπραγματεύονται και αναπλάθουν τις ταυτότητές τους στη βάση στερεοτυπικών διχοτομικών σχημά-

των μέσω των οποίων ιδιοποιούνται εκλογικευμένες αξίες της τοπικότητας και ταυτίζουν τους αντιπάλους με τις αρνητικές συμπαραδηλώσεις αυτής της τοπικότητας.

Το κείμενο των Νίκου Κοταρίδη και Νίκου Βαφέα παρουσιάζει τα βασικά αποτελέσματα ποσοτικής κοινωνιολογικής έρευνας ευρείας κλίμακας πάνω στο φαινόμενο της ποδοσφαιρικής βίας στην Ελλάδα, η οποία διενεργήθηκε από ομάδα ερευνητών στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και αφορά το σύνολο της χώρας τη χρονική περίοδο 1974-2004. Η έρευνα βασίστηκε στην αποδελτίωση του ελληνικού αθλητικού τύπου στην Ελλάδα από το 1974 μέχρι το 2004. Οι συγγραφείς επισημαίνουν κατ' αρχάς ότι, ενώ για κάποιες χρονιές τα στοιχεία δείχνουν πως το ποσοστό των ποδοσφαιρικών αγώνων με βίαια επεισόδια, σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των αγώνων που διεξήχθησαν την ίδια χρονιά, είναι χαμηλό, αυτό ωστόσο δεν αποτελεί τον κανόνα για το σύνολο της υπό μελέτη τριακονταετίας. Η όξυνση της βίας δεν έχει γραμμική πορεία. Οι περίοδοι έξαρσης της βίας εναλλάσσονται με περιόδους ύφεσης, στοιχείο που, σύμφωνα με τους συγγραφείς, καταδεικνύει ότι δεν έχουμε να κάνουμε με ένα φαινόμενο που υπόκειται τόσο πολύ σε καταναγκασμούς της μακράς ιστορικής διάρκειας και σε δομικούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς, αλλά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από παράγοντες της συγκυρίας, όπως είναι, για παράδειγμα, οι μεταβολές του νομικού πλαισίου που αφορούν το πεδίο του αθλητισμού.

Βάσει των παραπάνω, οι συγγραφείς επισημαίνουν ιδιαίτερα την απότομη αύξηση της ποδοσφαιρικής βίας κατά τις τελευταίες αγωνιστικές περιόδους της δεκαετίας του 1970, την οποία ακολουθεί μια ύφεση τα αμέσως επόμενα χρόνια. Όπως υποστηρίζουν, το φαινόμενο αυτό θα μπορούσε να συναρτηθεί ενδεχομένως με τη νομοθεσία που καθιερώνει την επαγγελματοποίηση του ποδοσφαίρου στη χώρα μας και τη σχεδόν ταυτόχρονη ανάδυση του φαινομένου της συγκρότησης των οργανωμένων συνδέσμων οπαδών. Εξάλλου, η διαδικασία επαγγελματικοποίησης του ποδοσφαίρου οδηγεί στον περιορισμό της ποδοσφαιρικής βίας όπου πρωταγωνιστές είναι οι ίδιοι οι ποδοσφαιριστές, ενώ αυξάνει την εμπλοκή των οπαδών ή και της αστυνομίας στα βίαια επεισόδια, ιδίως μετά την ψήφιση του πρώτου εξειδικευμένου νόμου για την καταπολέμηση της βίας στους αθλητικούς χώρους, το 1986. Όπως δείχνει εντέλει η ανάλυση των συγγραφέων, η βία αυτή που έκτοτε κυριαρχεί, η βία των φιλάθλων, έχει ιδιαίτερα και μεταβαλλόμενα χαρακτηριστικά. Σπάνια αποτελεί εξατομικευμένο φαινόμενο, έχει κατά κανόνα «εργαλειακό» χαρακτήρα, ενώ περίπου από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και μετά παύει να εξαρτάται από τα τεκταινόμενα και τις συγκινησιακές διακυμάνσεις του ποδοσφαιρικού παιχνιδιού εντός του αγωνιστικού χώρου και αποκτά τη δική της «λογική» και δυναμική.

Το άρθρο των Δημήτρη Παπαγεωργίου και Θωμά Μαυροφίδη εξετάζει ως *επικοινωνιακές πρακτικές* τις βίαιες συμπεριφορές που υιοθετούν ομάδες οργανωμένων οπαδών στα αθλητικά ποδοσφαιρικά δρώμενα. Υιοθετώντας μια *συστημική προσέγγιση* που δανείζεται αναλυτικά εργαλεία από τη θεωρία του Luhmann, οι συγγραφείς τονίζουν πως τα αθλητικά ποδοσφαιρικά δρώμενα ως επικοινωνιακές πρακτικές συγκροτούνται με βάση τις σχέσεις που αναπτύσσονται, καθώς και τις ιδιότητες που αναδύονται, κατά την αλληλεπίδραση τεσσάρων σχετικά αυτόνομων επικοινωνιακών συστημάτων που συνδέονται αντίστοιχα με: α) τους θεσμικούς εκπροσώπους και τα αντίστοιχα όργανα της πολιτείας, β) τους εκπροσώπους και τους φορείς των αθλητικών εταιρειών (ΠΑΕ), γ) τους φορείς των ΜΜΕ, και δ) τους συνδέσμους των οργανωμένων οπαδών. Οι άμεσες και έμμεσες επικοινωνιακές δράσεις και αναδράσεις που συγκροτούνται σε αυτό το ευρύ πλέγμα σχέσεων προσδίδουν νόημα στις πρακτικές των εμπλεκόμενων, αποτυπώνουν αλλά και ταυτόχρονα διαμορφώνουν το σύγχρονο τοπίο του ελληνικού ποδοσφαίρου ως αθλητικού θεάματος.

Όπως δείχνει η ανάλυση των συγγραφέων, οι θεσμικοί εκπρόσωποι της πολιτείας επικοινωνούν με όλα τα υπόλοιπα συστήματα και αποδίδουν ιδιαίτερη έμφαση στη σχέση αλληλεπίδρασης με τα ΜΜΕ, τα οποία προσδιορίζουν τις επικοινωνιακές παραμέτρους της «επιτυχίας» ή της «αποτυχίας» των θεσμικών παρεμβάσεων της πολιτείας. Τα ΜΜΕ παίζουν το παιχνίδι της επικοινωνιακής κυριαρχίας, ασκώντας κριτική και διοχετεύοντας υποδείξεις τόσο προς τους θεσμικούς εκπροσώπους της πολιτείας όσο και προς τους επενδυτές των ΠΑΕ. Οι εκπρόσωποι των ΠΑΕ με τη σειρά τους συντηρούν μια τριπλή επικοινωνιακή σχέση: με τους θεσμικούς φορείς της πολιτείας, από την «κηδεμονία» των οποίων επιδιώκουν αέναα να αυτονομηθούν, με τα ΜΜΕ, τα οποία και ανταγωνίζονται για την επιβολή των επικοινωνιακών θέσεων, και με τους οργανωμένους οπαδούς, τους οποίους αναγνωρίζουν, έμμεσα ή άμεσα, ως συνομιλητές στη διαμόρφωση του αθλητικού θεάματος. Οι οργανωμένοι οπαδοί, τέλος, αντιπαράθενται σε γενικές γραμμές με τους φορείς της πολιτείας και τα ΜΜΕ, που τους απορρίπτουν τυπικά ως «συνομιλητές» και «συνδιαμορφωτές» του πεδίου των ποδοσφαιρικών αθλητικών δρώμενων, στην πραγματικότητα όμως διαμορφώνουν αμφίσημες σχέσεις μαζί τους. Συνολικά, για τα δεδομένα της σχετικής ελληνικής βιβλιογραφίας, το άρθρο αυτό εισάγει μια πιο θεωρητική οπτική στη μελέτη των οργανωμένων οπαδών και των βίαιων συμπεριφορών τους, η οποία αντλεί αναλυτικά εργαλεία από την ανθρωπολογία και τη συστημική θεωρία, για να συνδέσει τη διάσταση της βίας αφενός με τα επικοινωνιακά δρώμενα και τα νοήματα των οργανωμένων οπαδών, και αφετέρου με το συστημικό πλέγμα που

προσδιορίζει τους όρους και τα όρια των επικοινωνιακών δράσεων στο σύγχρονο αθλητικό θέαμα.

Ολοκληρώνοντας τις παρουσιάσεις των συμβολών του τόμου, θέλουμε να τονίσουμε και πάλι ότι το συλλογικό αυτό βιβλίο δεν καλύπτει όλο το εύρος των ερευνητικών ενδιαφερόντων όσων, ευάριθμων έστω, ασχολούνται συστηματικά με την κοινωνιολογία και την κοινωνική ιστορία του αθλητισμού στη χώρα μας, ενώ η αντίστοιχη παραγωγή σε άλλες κοινωνικές επιστήμες εκπροσωπείται περιορισμένα ή απουσιάζει. Παρά ταύτα, δεδομένου ότι η μελέτη του αθλητισμού προϋποθέτει μια διεπιστημονικότητα, ο προβληματισμός που αναπτύσσεται στον τόμο υπερβαίνει τα όρια των πειθαρχιών που κατά κύριο λόγο εκπροσωπούνται σε αυτόν. Εξάλλου, οι θεματικές και οι προσεγγίσεις των άρθρων αποτυπώνουν χαρακτηριστικές, και εύλογες μάλλον, πυκνώσεις των εγχώριων ερευνητικών ενδιαφερόντων. Πράγματι, τα ενδιαφέροντα αυτά, στην παρούσα φάση, φαίνεται να συγκεντρώνονται γύρω από δυο βασικούς άξονες: αφενός τη μελέτη του ποδοσφαίρου γενικά, και ειδικότερα των σωματείων και των πρακτικών που το αφορούν, των κοινοτήτων των οπαδών και των φαινομένων βίας, αφετέρου την ανάλυση των ποικίλων ιδεολογικών λόγων –ανάμεσά τους και εκείνων που θέτουν επί σκηνης την εθνική ταυτότητα και αντιλήψεις για το «εθνικό» παρελθόν– και των πολιτικών που παράγονται εντός των θεσμών και των κόσμων των σπορ, με προεξάρχοντα τον ολυμπισμό. Από αυτή την άποψη, λοιπόν, ο τόμος αυτός, παρά τα κενά, καταγράφει τις επικρατούσες ερευνητικές δυναμικές, αναδεικνύοντας όμως συγχρόνως και τους περιορισμούς: *πόσα πράγματα μένουν να ερευνηθούν σε ένα εν πολλοίς ακόμα παρθένο πεδίο στις κοινωνικές επιστήμες στη χώρα μας*. Αυτό είναι ίσως το κυριότερο μήνυμα που θέλουμε να δώσουμε με την παρούσα έκδοση, ελπίζοντας ότι θα συμβάλει στην ώθηση της έρευνας και της διδασκαλίας του αντικειμένου αυτού και στην Ελλάδα.

Βιβλιογραφία

- Αστρινάκης, Α. και Λ. Στυλιανούδη (επιμ.), 1996, *Ροκαμπίλι, χέβν μέταλ και φανατικοί οπαδοί*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Baillet, F. και J.-M. Brohm (επιμ.), 1995, *Critique de la modernité sportive*, Παρίσι: Les Éditions de la Passion.
- Bourdieu, P., 1980, «Comment peut-on être sportif?», στο P. Bourdieu, *Questions de Sociologie*, Παρίσι: Minuit, 172-195.
- Brohm, J.-M., 1972, «Sociologie politique du sport», στο J.-M. Brohm κ.ά., *Sport, culture et répression*, Παρίσι: Maspero, 16-31 [ελλ. έκδ.: «Πολιτική κοινωνιολογία του αθλητισμού», μτφρ. αποσπασμάτων Β. Πιτσιώρης, Α. Τσιριμώκου, *Σύγχρονα Θέματα*, 85: 42-47 (αφιέρωμα *Αθλητισμός*)].
- 1981, *Le mythe olympique*, Παρίσι: Christian Bourgeois.

- 1992, *Sociologie politique du sport*, Νανσύ: Presses Universitaires de Nancy (2η έκδ. αναθεωρημένη).
- Chartier, R., 1994, «Avant-propos: Le sport ou la libération contrôlée des émotions», στο Ν. Elias και Ε. Dunning, *Sport et civilisation: La violence maîtrisée*, μτφρ. J. Chicheportiche, F. Duvergne, Παρίσι: Fayard, 7-24.
- Ελιάς, Ν., 1998, «Η γένεση του αθλητισμού ως κοινωνιολογικό πρόβλημα», στο Ν. Ελιάς και Έ. Ντάνινγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, μτφρ. Σ. Χειρδάρη, Γ. Κακαρούκα, επιμ.-εισ. Π. Κυπριανός, Αθήνα: Δρομέας, 169-196.
- Ελιάς, Ν. και Έ. Ντάνινγκ, 1998, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, μτφρ. Σ. Χειρδάρη, Γ. Κακαρούκα, επιμ.-εισ. Π. Κυπριανός, Αθήνα: Δρομέας.
- Fournaraki, E. και Z. Papakonstantinou (επιμ.), 2011, *Sport, Bodily Culture and Classical Antiquity in Modern Greece*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Routledge [αναπαραγωγή ειδικού ετήσιου τεύχους του *The International Journal of the History of Sport*, 27(12) (Αύγουστος 2010)].
- Georgiadis, K., 2003, *Olympic Revival: The Revival of the Olympic Games in Modern Times*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Giulianotti, R., 2005, *Sport: A Critical Sociology*, Καίμπριτζ: Polity Press.
- Guttmann, A., 1978, *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports*, Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- 1994, *Games and Empires: Modern Sport and Cultural Imperialism*, Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Ζαϊμάκης, Γ., 2010, *Εργοτέλης 1929-2009: Ψηφίδες της αθλητικής και κοινωνικής ιστορίας ενός φιλοπρόδου σωματείου*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ζαϊμάκης, Γ. και Ν. Κοταριδής (επιμ.), 2013, *Ποδόσφαιρο και κοινότητες οπαδών: Αντιπαλότητες και πολιτικές της ταυτότητας*, Αθήνα: Πλέθρον.
- Hargreaves, J. (επιμ.), 1982, *Sport, Culture and Ideology*, Νέα Υόρκη: Routledge.
- Jarvie, G., 2012, *Sport, Culture and Society: An Introduction*, Νέα Υόρκη: Routledge (2η έκδ.).
- Jarvie, G. και J. Maguire, 1994, *Sport and Leisure in Social Thought*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Κιτρόεφ, Α., 2010, *Ελλάς, Ευρώπη, Παναθηναϊκός! 100 χρόνια ελληνικής ιστορίας, 1908-2008*, Νέα Υόρκη: Greekworks.com.
- Kitroeff, A., 2004, *Wrestling with the Ancients: Modern Greek Identity and the Olympics*, Νέα Υόρκη: Greekworks.com.
- Κουλούρη, Χ., 1997, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας: Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα: ΙΑΕΝ.
- (επιμ.), 2004, *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών αγώνων (1896-1906)*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- Κουλούρη, Χ. και Κ. Γεωργιάδης (επιμ.), 2007, *Η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία – Ιστορία ενός ολυμπιακού θεσμού*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- Koulouri, C., 2011, «From antiquity to Olympic revival: Sports and Greek national historiography (nineteenth - twentieth centuries)», στο Ε. Fournaraki και Ζ.

- Parakonstantinou (επιμ.), *Sport, Bodily Culture and Classical Antiquity in Modern Greece*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Routledge, 10-48.
- Κυπριανός, Π., 1998, «Σημείωμα επιμελητή», στο Ν. Ελίας και Έ. Ντάνινγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, μτφρ. Σ. Χειρδάρη, Γ. Κακαρούκα, επιμ.-εισ. Π. Κυπριανός, Αθήνα: Δρομέας, 9-15.
- Κυπριανός, Π. και Μ. Χουμεριανός, 2009, *Ανατομία των ποδοσφαιρικών παθών*, Αθήνα: Διόνικος.
- Mangan, J.A., 1981, *Athleticism in the Victorian and Edwardian Public School: The Emergence and Consolidation of an Educational Ideology*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press.
- 1998, *The Games, Ethic and Imperialism: Aspects of the Diffusion of an Ideal*, Λονδίνο: Frank Cass Publisher.
- Messner, M.A. και D.F. Sabo (επιμ.), 1990, *Sport, Men and the Gender Order: Critical Feminist Perspectives*, Champaign IL: Human Kinetics.
- Ντάνινγκ, Έ., 1998, «Πρόλογος», στο Ν. Ελίας και Έ. Ντάνινγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, μτφρ. Σ. Χειρδάρη, Γ. Κακαρούκα, επιμ.-εισ. Π. Κυπριανός, Αθήνα: Δρομέας, 19-38.
- Παπαγεωργίου, Δ., 1998, *Μια «άλλη» Κυριακή: «Τρέλα» και «αρρώστια» στα ελληνικά γήπεδα*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Rauch, A., 1983, *Le souci du corps: Histoire de l'hygiène en éducation physique*, Παρίσι: PUF.
- Solomou-Prokopiou, A. και I. Vogiatzi (επιμ.), 2004, *Athens in the Late Nineteenth Century: The First International Olympic Games*, Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος – Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
- Ulmann, J., 1977, *De la gymnastique aux sports modernes: Histoire des doctrines de l'éducation physique*, Παρίσι: Vrin.
- Vigarello, G., 2004, *Από το παιχνίδι στο αθλητικό θέαμα: Η γέννηση ενός μύθου*, μτφρ. Λ. Βουτσοπούλου, επιμ. Ν. Ντινοπούλου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

ΜΕΡΟΣ Ι

*Ζητήματα ιστοριογραφίας, θεωρίας και μεθοδολογίας
στη μελέτη του αθλητισμού*

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

Η ιστορία του ελληνικού αθλητισμού:
Σπορ, φυσική αγωγή και Ολυμπιακοί αγώνες

Η ιστορία των σπορ ως επιστημονικό αντικείμενο

Ο Martin Polley ξεκινά τη μελέτη του *Sports History: A Practical Guide* (2007) με το ερώτημα «τι είναι η ιστορία των σπορ;». Το ερώτημα μοιάζει παράδοξο, μετά από κάποιες δεκαετίες ανάπτυξης των «αθλητικών σπουδών» και αναβάθμισης του επιστημονικού ενδιαφέροντος για το σώμα και τις δραστηριότητές του. Είναι βεβαίως γεγονός ότι έως πρόσφατα τα σπορ, το παιχνίδι αλλά και η σωματική δραστηριότητα εν γένει υποτιμήθηκαν ως ανορθολογικές, μη «σοβαρές» και εντέλει ασήμαντες δραστηριότητες του ανθρώπινου πολιτισμού, σαφώς διακριτές από την πνευματική δημιουργία. Η παράδοση του δυτικού ορθολογισμού και του δυτικού συστήματος αξιών υπαγόρευε τη διχοτομική διάκριση ανάμεσα στο πνεύμα και το σώμα. Συνεπώς, το πνεύμα μόνο θεωρούνταν ότι παρήγε «πολιτισμό» ενώ το σώμα ανήκε στη δικαιοδοσία των φυσικών επιστημών. Η αλλαγή παραδείγματος που συνετελέσθη στις κοινωνικές επιστήμες μετά τη δεκαετία του 1970 επηρέασε αναπόφευκτα την ανάλυση του σώματος και των δραστηριοτήτων του. Η μελέτη των σπορ ειδικότερα άλλαξε ριζικά μέσω της νέας κοινωνικής ιστορίας της γαλλικής σχολής των *Annales* και της βρετανικής νεομαρξιστικής παράδοσης. Η ιστορική προσέγγιση της σωματικής άσκησης και της αθλητικής δραστηριότητας επηρεάστηκε εξάλλου από κοινωνιολόγους, φιλοσόφους και ανθρωπολόγους όπως ο Max Weber, ο Norbert Elias, ο Michel Foucault και ο Clifford Geertz (Κουλούρη 1997: 17-24). Η ιστορία των σπορ αναπτύχθηκε ως άλλη μια ιστορία «από κάτω», με πολλές αναλογίες προς την ιστορία του εργατικού κινήματος, δίνοντας έμφαση σε πολιτισμικές και κοινωνικές πρακτικές των κατώτερων τάξεων και εστιάζοντας σε ζητήματα όπως η κοινωνική τάξη, το φύλο και η εθνοτική ταυτότητα. Η μελέτη των σπορ προβλήθηκε λοιπόν ως μια μέθοδος κατανόησης ευρύτερων ιστορικών αλλαγών, όπως η ανάπτυξη της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας, η μετάβαση